

IFAU – INSTITUTET FÖR
ARBETSMARKNADSPOLITISK
UTVÄRDERING

Grundläggande yrkesutbildning och övergången skola–arbetsliv – en jämförelse mellan olika utbildningsmodeller

Jonas Olofsson

RAPPORT 2003:8

Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) är ett forskningsinstitut under Näringsdepartementet med säte i Uppsala. IFAU ska främja, stödja och genomföra: utvärdering av arbetsmarknadspolitiskt motiverade åtgärder, studier av arbetsmarknadens funktionssätt och utvärdering av effekterna på arbetsmarknaden av åtgärder inom utbildningsväsendet. Förutom forskning arbetar IFAU med att: sprida kunskap om institutets verksamhet genom publikationer, seminarier, kurser, workshops och konferenser; bygga upp ett bibliotek av svenska utvärderingsstudier; påverka datainsamling och göra data lättillgängliga för forskare runt om i landet.

IFAU delar även ut anslag till projekt som rör forskning inom dess verksamhetsområden. Det finns två fasta ansökningstillfällen per år: den 1 april och den 1 november. Eftersom forskarna vid IFAU till övervägande del är nationalekonomer, ser vi gärna att forskare från andra discipliner ansöker om anslag.

IFAU leds av en generaldirektör. Vid myndigheten finns en traditionell styrelse bestående av en ordförande, institutets chef och åtta andra ledamöter. Styrelsen har bl a som uppgift att besluta över beviljandet av externa anslag samt ge synpunkter på verksamheten. Till institutet är även referensgrupper knutna där arbetsgivar- och arbetstagsarsidan samt berörda departement och myndigheter finns representerade.

Postadress: Box 513, 751 20 Uppsala
Besöksadress: Kyrkogårdsgatan 6, Uppsala
Telefon: 018-471 70 70
Fax: 018-471 70 71
ifau@ifau.uu.se
www.ifau.se

IFAU har som policy att en uppsats, innan den publiceras i rapportserien, ska seminariebehandlas vid IFAU och minst ett annat akademiskt forum samt granskas av en extern och en intern disputerad forskare. Uppsatsen behöver dock inte ha genomgått sedvanlig granskning inför publicering i vetenskaplig tidskrift. Syftet med rapportserien är att ge den ekonomiska politiken och den ekonomisk-politiska diskussionen ett kunskapsunderlag.

Grundläggande yrkesutbildning och övergången skola–arbetsliv – en jämförelse mellan olika utbildningsmodeller

av

Jonas Olofsson

2003-04-11

Sammanfattning

I rapporten behandlas organisationen av den grundläggande yrkesutbildningen inom ramen för olika utbildningsmodeller och arbetsmarknadsregimer. De svenska erfarenheterna av en offentligt organiserad yrkesutbildning jämförs med kvalificerad lärlingsutbildning enligt den tyska modellen och amerikanska och brittiska erfarenheter av en generellt inriktad utbildning på sekundär nivå. En huvudfråga i rapporten är hur dessa olika utbildningsmodeller påverkar förutsättningarna för ungdomars övergång från skola till arbetsliv. Utfallet av de olika modellerna värderas mycket översiktligt. Den svenska modellen har fram till 1990-talet gett relativt gynnsamma förutsättningar för ungdomars övergång från skola till arbetsliv, i betydelsen låg arbetslöshet och begränsad inaktivitet, särskilt i jämförelse med förhållandena i USA och England. Under 1990-talet har emellertid problemen tilltagit. Mot bakgrund av de förslag som presenterats av Gymnasiekommittén 2000 framhålls att en allt för ensidigt akademisk inriktning på den gymnasiala utbildningen riskerar att leda till ökade utbildningsklyftor. Tendenser till ökade problem med genomströmningen i gymnasieskolan, en växande andel elever utan slutbetyg och en ökad elevvolym inom det individuella programmet, måste ses som allvarliga varningssignaler och kan resultera i en högre inaktivitetskvot framöver.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	4
1.1	Bristande anpassning mellan utbud och efterfrågan.....	5
2	Yrkesutbildningens innehåll och utbredning.....	8
2.1	En konvergens mellan akademisk och yrkesinriktad utbildning på gymnasial nivå?.....	9
2.2	Utbildningsvolymerna.....	10
3	Yrkesutbildningen och tillväxtens drivkrafter.....	12
3.1	Utbildning och teknisk förändring.....	13
3.2	Utbildningen och tillväxtredovisningen.....	14
3.3	Hinder för investeringar i yrkesutbildning?.....	15
3.4	Nya motiv till utbildningsinvesteringar.....	17
3.5	Utbildningsinvesteringar på en reglerad arbetsmarknad.....	18
4	Yrkesutbildningen i Sverige.....	20
4.1	Yrkesutbildningen efter andra världskriget.....	21
4.2	Den integrerade gymnasieskolan.....	22
4.3	En svensk yrkesutbildningsmodell.....	24
5	Utbildningsmodeller i andra länder.....	26
5.1	Den duala yrkesutbildningen.....	26
5.2	Några utmärkande drag för den tyska utbildningsmodellen.....	29
5.3	Generell utbildning på sekundär nivå.....	30
5.4	Nya förutsättningar för yrkesutbildningen i Storbritannien.....	32
5.5	Den gymnasiala utbildningens ställning och inriktning i USA.....	33
5.6	Parallella utbildningsinsatser.....	36
5.7	Tre utbildningsmodeller.....	38
6	Arbetsmarknadsregimer och utbildningsmodeller.....	39
6.1	Arbetsmarknadens flexibilitet under olika regimer.....	41
6.2	Institutionernas betydelse.....	43
6.3	Efterfrågan på utbildning under olika regimer.....	44
7	Utbildningsmodeller och övergången skola-arbetsliv.....	46
7.1	En negativ trend?.....	47
7.2	Ungdomsarbetslöshet.....	48
7.3	Inaktivitetskvoter.....	50
7.4	Utbildningsnivåns betydelse – en jämförelse mellan Tyskland och USA.....	54

7.5	Lönespridning mellan olika utbildningsgrupper.....	57
7.6	Kvinnors relativa löner	59
8	Övergången skola-arbetsliv i Sverige.....	60
8.1	Inaktivitet under 1990-talet	61
8.2	Utbildning och arbete	64
8.3	Ungdomar utan gymnasieutbildning.....	65
8.4	Arbetslöshetens långsiktiga konsekvenser	66
9	En avrundning om den svenska utbildningsmodellen.	67
9.1	Preliminära slutsatser.....	68
9.2	Tilltagande problem för den svenska utbildningsmodellen.....	69
9.3	Den framtida utbildningsmodellen?	71
9.4	Frågor för framtida forskning.....	72
	Källor och referenser	74

1 Inledning*

Det finns en bred samsyn om kunskapsförsörjningens betydelse för företags utvecklingsmöjligheter, för produktiviteten och i förlängningen den ekonomiska tillväxten. Det är inte heller särskilt kontroversiellt att påstå att omfattningen liksom spridningen av humankapitalet påverkar enskilda individers villkor på arbetsmarknaden och i förlängningen fördelningen av inkomster och livschanser. En nyutkommen översikt av förhållandena inom EU visar t.ex. att sysselsättningsgraden är knappt 15 procentenheter lägre för lågutbildade, definierade som de som enbart har utbildning på grundskolenivå, jämfört med genomsnittet för åldrarna 15-64 år. Arbetslösheten är 25 procent högre samtidigt som andelen som står helt utanför arbetskraften är 15 procentenheter högre bland de lågutbildade jämfört med befolkningsgenomsnittet.¹ De lågutbildades ställning på arbetsmarknaden har också försämrats påtagligt under de senaste decennierna. Som grundläggande orsaker till minskad sysselsättning och ökad inkomstspridning brukar forskarna framhålla förändrade kvalifikationskrav i arbetslivet, i spåren av ny teknik och förändrade arbetsorganisationer, samt den tilltagande ekonomiska integrationen som gjort den relativt högavlönade arbetskraften i de gamla industriländerna mindre konkurrenskraftig.²

I föreliggande rapport diskuteras två övergripande frågor om utbildningens betydelse ur arbetsmarknads- och välfärdssynpunkt. Den första frågan handlar

---

*Rapporten är skriven inom ramen för det IFAU-finansierade forskningsprojektet "Svenska och internationella erfarenheter av yrkesutbildning 1920-2000. Från jämlikhet och moralisk upprustning till arbetskraftsförsörjning och workfare" samt det FAS-finansierade programmet "Det nya arbetsmarknaden: utveckling och reglering". Jag vill tacka Lena Ståhl och Dan Grannas, båda Näringsdepartementet, samt min projektkamrat Maria Stanfors från ekonomisk-historiska institutionen i Lund. Lena har frikostigt bistått med aktuella AKU-siffror och Dan har, inom ramen för den s.k. utbudsgruppen på Näringsdepartementet, genomfört en inledande kartläggning av inaktiviteten bland ungdomar. Diskussioner med Maria har bidragit starkt till rapportens tillkomst. Jag vill också tacka Kenneth Abrahamsson, Per-Anders Edin och Erik Mellander för värdefulla synpunkter. Naturligtvis är författaren själv ansvarig för eventuella brister och felaktigheter.

¹ *Employment in Europe 2002. Recent trends and prospects*, European Commission 2002.

² Inom ramen för det EU-finansierade och komparativt upplagda *Newskills*-projektet analyserades frågan om den över tiden avtagande relativa efterfrågan på lågutbildad arbetskraft. Den svenske nationalekonomen Erik Mellander, som ingick i projektet, framhöll betydelsen av den tekniska förändringens – och i synnerhet datoriseringens – inverkan på kunskapskraven och efterfrågan på arbetskraft med olika kvalifikationer. E. Mellander, *The Multi-Dimensional Nature of Labor Demand and Skill-Biased Technical Change*, IFAU Working Paper 1999:9.

om hur behovet av grundläggande yrkesutbildning tillfredsställs. Den andra frågan handlar om hur valet av utbildningsmodell påverkar ungdomars villkor och förutsättningarna för övergången mellan skola och arbetsliv. Utgångspunkten är att ett historiskt och internationellt jämförande perspektiv kan bidra till att öka insikterna om och beredskapen för de utmaningar dagens och morgondagens ungdomar ställs inför på arbetsmarknaden. Syftet med rapporten är främst att ge en översikt över forskningsområdet, och att peka på frågor med anknytning till den grundläggande yrkesutbildningen och övergången mellan skola och arbetsliv som kräver ytterligare utrednings- och forskningsinsatser framöver.

1.1 Bristande anpassning mellan utbud och efterfrågan

Det finns tecken på att företag möter betydande svårigheter att rekrytera personal med adekvat yrkesutbildning.³ Detta trots att arbetslöshetstalen i Sverige fortfarande ligger på historiskt höga nivåer och att det genomfördes stora utbildningssatsningar på 1990-talet, både via Kunskapslyftet och utbyggnaden av regionala högskolor och universitet. Andelen gymnasieutbildade i åldrarna 25-64 år i Sverige ligger på en hög nivå, 81 procent jämfört med knappt 65 procent som genomsnitt för OECD-länderna. Det är visserligen sant att arbetsgivares kvalifikationskrav påverkas av konjunkturläget, men även om den generella utbildningsnivån har höjts på senare år talar alltså mycket för att tillgången på personer med kvalificerade yrkeskunskaper är och kommer att bli begränsad i relation till efterfrågan.⁴ Detta förklaras i sin tur inte bara av

---

³ Se bl.a. *En studie om arbetsgivares svårigheter att rekrytera kvalificerade medarbetare*, Svenskt Näringsliv, november 2002. För en bredare översikt se DS 2002:47 *Kompetensförsörjning på arbetsmarknaden. Strategiska utvecklingstendenser*, Näringsdepartementet.

⁴ Samtidigt har det i olika sammanhang framhållits att den svenska arbetskraften är överkvalificerad. Se t.ex. R. Åberg, *Balansen mellan arbetskraftens utbildningsnivå och jobbens kvalifikationskrav – ett struktur- eller konjunkturproblem?* DS 1999:58, bilaga 2. Även Carl le Grand m. fl. har hävdats att kvalifikationskraven egentligen inte alls har ökat påtagligt under de tre senaste decennierna. Författarna menar att det visserligen sker en långsiktig höjning av kvalifikationskraven i samband med att strukturomvandlingen leder till att lågkvalificerade jobb slås ut och omvänt till att mer kvalificerade arbeten ökar i volym. Men inom respektive branscher och yrken sker i själva verket mycket lite. Se C. le Grand, R. Szulkin & M. Thålin, "Har jobben blivit mer kvalificerade? Kvalifikationskravens förändringar i Sverige under tre decennier", i K. Abrahamsson m.fl., (red.), *Utbildning, kompetens och arbete*, Lund 2002. Denna uppfattning strider emellertid mot den bild som ges i en utredning som har presenterats av Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). I utredningen betonas inte bara de ökade kraven på social kompetens utan också på yrkesfärdigheter. Bedömningen är att andelen jobb som saknar eller har små krav på utbildning uppgår till ca 5 procent. Andelen sysselsatta med jobb som kräver minst

förbättrade konjunkturer och tilltagande arbetskraftsefterfrågan utan sannolikt också av att kapaciteten att tillgodose behovet av yrkesfärdigheter brister. Växande problem vad gäller ungdomars övergång mellan skola och arbetsliv, i kombination med en ökad andel inaktiva, d.v.s. ungdomar som står utanför såväl arbetsliv som skola, bidrar till bilden av en bristande överensstämmelse mellan tillgång och efterfrågan på grundläggande yrkesutbildning.⁵

---

gymnasieutbildning uppgår till ca 55 procent. 40 procent av arbetstillfällena kräver utbildning på högskolenivå. Se *Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad*, Institutet för tillväxtpolitiska studier, Stockholm 2001. Eva Oscarsson och Dan Grannas som utarbetade rapporten menar vidare att det stora problemet på arbetsmarknaden utgörs av underutbildning, d.v.s. otillräcklig utbildning i relation till de kvalifikationskrav som ställs i de arbeten som utförs. Enligt Oscarsson & Grannas är ca 35 procent av arbetskraften underutbildad, varav 15 procentenheter utgörs av dem som enbart har folk- eller grundskoleutbildning. Se även E. Oscarsson & D. Grannas, "Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad", i K. Abrahamsson m. fl., (red.), a.a., Lund 2002. Den bedömning som görs i ITPS utredning ligger nära uppfattningarna i den senaste långtidsutredningen. Där betonades också att den trendmässiga ökningen av kvalifikationskraven kommer att fortsätta. Det är den kunskapsintensiva produktionen inom såväl tjänstesektor som industri som har ökat sin andel av den totala produktionen under 1990-talet. *Sverige på rätt väg*, Bilaga 3 till LU 1999. Det kan vara intressant att relatera den svenska forskningen om "underutbildning" respektive "överutbildning" till liknande utredningar i vår omvärld, t.ex. USA där förutsättningarna på arbetsmarknaden ser radikalt annorlunda ut. I en översikt om efterfrågan på utbildning och avkastning på utbildning i USA över fem decennier – 1940 till 1990 – konstaterar nationalekonomen Chinhui Juhn bl.a. att den relativa efterfrågan på högre utbildning inte förändrats nämnvärt över tiden, d.v.s. efterfrågan på college-utbildade har inte ökat påtagligt snabbare än efterfrågan på arbetskraft med lägre utbildning. Detta strider delvis mot uppfattningen att den kraftigt ökade inkomstspridningen från början av 1980-talet skulle förklaras av en "kunskaps-bias" i den nya tekniken som premierar längre utbildning och minskar den relativa efterfrågan på lågutbildad arbetskraft. Den stora skillnaden mellan 1940-talet, som var en period präglad av kraftigt minskad lönespridning, och 1980-talet, som både präglades av ökad lönespridning och en generell negativ reallöneutveckling, var enligt Juhn, att den tidigare perioden präglades av en kraftigt ökad efterfrågan på "medium-skilled" inom expanderande industribranscher, medan den senare perioden kännetecknats av en ökad efterfrågan på både högutbildade och lågutbildade. Under 1940-talet minskade sysselsättningen av lågutbildade – definierade som personer som saknade high school-utbildning – med knappt 5 procent medan sysselsättningen av lågutbildade faktiskt ökade något på 1980-talet (inom privat servicesektor). Trots detta minskade de lågutbildades relativa löner kraftigt under 1980-talet, något som brukar tillskrivas institutionella förändringar på arbetsmarknaden som en sjunkande anslutningsgrad till fackliga organisationer tillsammans med en tilltagande lönekonkurrens i globaliseringens spår. En annan sannolik förklaring är det ökade utbudet på s.k. "high school-dropouts" parallellt med ett tilltagande missnöje med high school-utbildningarna, inte minst från arbetsgivares sida. Se C. Juhn, "Wage Inequality and Demand for Skill. Evidence from Five Decades", i *Industrial & Labor Relations Review*, No. 3 1999.

⁵ Se bl.a. L. Schröder, *Ungdomars etablering på arbetsmarknaden – från femtiotal till nittiotial*, Arbetsmarknadsdepartementet 1995 samt DS 2002:30 *Arbetskraftsutbudet och välfärden – aktuell politik och framtida utmaningar*, Näringsdepartementet.

Det finns följaktligen anledning att skärskåda organisationen för den grundläggande yrkesutbildningen. På politisk nivå har också en sådan översyn initierats. *Gymnasiekommittén 2000* är kanske det viktigaste uttrycket för detta. Kommittén som presenterade sitt slutbetänkande i januari 2003 fokuserar på gymnasieskolans struktur och skolans övergripande uppdrag.⁶ Utgångspunkten för kommitténs förslag var inte bara att tillgodose elevernas behov av personlighetsutveckling och medborgerlig bildning utan också att gymnasieutbildningen på ett bättre sätt ska motsvara arbetslivets krav på dagens och morgondagens arbetskraft.⁷ Kommittén föreslår, vilket kommer att diskuteras närmare längre fram, en helt ny struktur för de yrkesförberedande programmen inom gymnasieskolan.

Även forskningen har på senare år visat ett betydande intresse för organisationen av den grundläggande yrkesutbildningen. Detta beror inte enbart på att kunskaper allmänt tillmäts en så avgörande betydelse ur tillväxtpunkt. En viktig förklaring är också att organisationen för att tillgodose kvalifikationskraven på arbetsmarknaden varierar väldigt mycket mellan de utvecklade ekonomierna – och att skilda utbildningsorganisationer tycks återspeglas i olika villkor för ungdomar ur välfärds- och arbetsmarknadssynpunkt.⁸ De avgörande frågorna handlar följaktligen om yrkesutbildningens ställning i relation till mer akademiskt inriktad utbildning på sekundär nivå, och om hur utbildningens sammansättning och organisation påverkar ungdomars etableringsmöjligheter på arbetsmarknaden.

I det följande diskuteras förändringar i den grundläggande yrkesutbildningen i Sverige under ett drygt halvsekel mot bakgrund av de ”modeller” för utbildning på sekundär nivå som kan urskiljas i omvärlden. Dessa modeller kommer i sin tur kan relateras till skillnader i nationers välfärdspolitik

---

⁶ SOU 2002:120 *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan*.

⁷ I direktiven till Gymnasiekommittén 2000 heter det bl.a.: ”Precis som i Sverige pågår i många länder inom EU och OECD en utveckling inom yrkesutbildningsområdet som innebär att andelen allmänna ämnen ökar i yrkesutbildningarna. Flera arbetsuppgifter i arbetslivet kräver en fördjupning av yrkeskompetensen utöver vad som kan ges i en gymnasieutbildning. Arbetslivets förändring leder till att gymnasieskolans uppdrag förändras. Dessa förändringar gör att frågan om programutbudet nu behöver aktualiseras. Det gäller både vilka program som skall finnas och hur varje programs utbud av studievägar skall se ut. De nationella programmen måste ge stor öppenhet inför elevernas framtida studie- och yrkesval samt utgöra en plattform för livslångt lärande.” Se *Gymnasieskolans utbud av studievägar*. Dir 2000:35 (beslutade av regeringen 4 maj 2000).

⁸ Se t.ex. Y. Shavit & W. Müller, (eds.), *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*, Oxford 1998.

och arbetsmarknadsregimer.⁹ I ett avslutande avsnitt diskuteras mycket översiktligt och preliminärt utfallet av olika modeller med avseende på arbetslöshet och inaktivitet. Särskilt utrymme kommer att ges åt frågor om den sistnämnda gruppen, d.v.s. de som står utanför såväl arbetskraften som organiserad utbildning. Men innan vi kommer in på rapportens huvudfrågor om utbildningsmodeller och övergången skola-arbetsliv ges i de två inledande avsnitten en bakgrund om yrkesutbildningens former och volymer. Efter en översiktligt diskussion om utbildningens betydelse ur tillväxtpunkt behandlas också några faktorer som påverkar enskilda företags intresse av att organisera och investera i yrkesutbildning.

2 Yrkesutbildningens innehåll och utbredning

Vad ska räknas in i begreppet yrkesutbildning? Det finns egentligen inget entydigt svar på den frågan. I olika länder finns olika uppfattningar och traditioner som påverkar synen på hur yrke och yrkesutbildning ska definieras. I den internationella litteraturen används oftast uttrycket *Vocational and Technical Education* för att karakterisera en utbildning som tar sikte på att ge de studerande kunskaper och färdigheter som efterfrågas på arbetsmarknaden. Det är ett brett begrepp som inte bara omfattar kurser för ungdomar som lämnar grundutbildningsstadiet. I Sverige utgår vi i allmänhet också från den breda definitionen. Vi gör egentligen ingen distinktion mellan arbete och yrke, vilket annars är vanligt i många länder. I Tyskland skulle inte en sådan bred definition accepteras. Där förknippas yrke med kvalificerat arbete och en special-

---

⁹ Olika yrkesutbildningsmodeller kan bl.a. studeras i anslutning till a) näringslivets sammansättning och produktionens inriktning, samt b) graden av organisering och utbyte mellan partsorganisationerna på arbetsmarknaden. Dessa perspektiv anknyter till en allt mer omfattande och komparativt inriktad forskning om institutionella förhållanden på arbetsmarknaden. Inom ramen för denna forskning har intresset tilltagit för institutioner på utbildningsområdet. Metoderna för att tillfredsställa näringslivets kunskapsförsörjning ses i själva verket som en avgörande ingrediens i de välfärds- och arbetsmarknadsregimer som utvecklats på olika sätt i olika länder under det senaste århundradet. Se t.ex. D. Finegold & D. Soskice, "The Failure of Training in Britain: Analysis and Prescription", i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1988, C. Crouch & W. Streeck, *Political Economy of Modern Capitalism. Mapping Convergence and Diversity*, London 2000 samt K. Thelen, "The Rise of Nonliberal Training Regimes", i W. Streeck & K. Yamamura, (eds.), *The Origins of Nonliberal Capitalism. Germany and Japan in Comparison*, London 2001.

kompetens som bara kan uppnås efter fleråriga studier och praktisk inläring.¹⁰ Ibland skiljer man mellan skolbunden yrkesutbildning (vocational education) och arbetsplatsförlagd utbildning (training). I princip behöver inte den innehållsmässiga skillnaden vara så stor, men den skolförlagda utbildningen har ofta en bredare karaktär med mer utrymme för akademiska ämnen medan den arbetsplatsförlagda utbildningen – inte minst i lärlingsform – är mer inriktad på yrkesfärdigheter. Den skolförlagda utbildningen kan utgöra en förberedande utbildning, medan utbildning i företagen består mer av färdigutbildning.

Väljer vi att utgå från den breda definitionen kan tre huvudformer av yrkesutbildning urskiljas: kurser i offentlig regi i vanliga skolmiljöer, kurser i skolor arrangerade av företag eller andra enskilda intressenter och slutligen en utbildning direkt på arbetsplatsen, d.v.s. lärlingsutbildning. Till yrkesutbildningen kan vi emellertid också räkna kurser inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen och yrkesinriktade kurser på högskolenivå. Dessutom förekommer det naturligtvis utbildning i enskilda företag som riktar sig direkt till anställda. Kompetensutvecklande verksamhet i företagen väcker allt större intresse, inte minst från politikernas sida, som ett led i strategin att möjliggöra visionen om ett kontinuerligt lärande i arbetslivet. Yrkesutbildning är alltså en oerhört mångfacetterad verksamhet. Den fortsatta framställningen kommer i huvudsak att avgränsas till yrkesutbildningen på gymnasial nivå som riktas till ungdomar, antingen i skolans regi eller i arbetslivet.

2.1 En konvergens mellan akademisk och yrkesinriktad utbildning på gymnasial nivå?

Yrkesutbildningens historiska rötter finns inom det förindustriella hantverket. Det innebär att yrkesutbildningen historiskt har inriktats på avgränsade yrkesfärdigheter. Huvuddelen av utbildningen har skett på arbetsplatser. I dag är bilden mer varierad. I flera länder, t.ex. Sverige, har yrkesutbildningen integrerats med studieförberedande utbildning på sekundär nivå. Här har också utbildningens innehåll breddats. I andra länder, t.ex. Tyskland, lever den traditionella lärlingsutbildningen kvar.

---

¹⁰ För en närmare diskussion om definitioner av yrke och yrkesutbildning, se SOU 1999:119 *Utvärderingen av KY*, Stockholm 1999 (Jan Johansson m.fl.). För en översikt om gymnasial och eftergymnasial yrkesutbildning, se M. Lindell & J. Johansson, "Den svenska yrkesutbildningen – ett spänningsfält mellan skola och näringsliv", i K. Abrahamsson m.fl., (red.), a.a., Lund 2002.

En allt vanligare uppfattning, inte minst inom OECD, är att yrkesutbildningarnas attraktionskraft ökar om de ges ett bredare innehåll och kvalificerar för vidare studier på eftergymnasial och akademisk nivå. Denna synpunkt ska ses i ljuset av den ökade efterfrågan på mer kvalificerad arbetskraft. Om yrkesutbildningen förblir en återvändsgränd i utbildningssystemet minskar dess attraktionskraft. Det sistnämnda gäller i synnerhet på arbetsmarknader präglade av omfattande arbetslöshet och förändrade kvalifikationskrav. Värdet av en innehållsligt smal utbildning kan snabbt devalveras när teknik och arbetsinnehåll förändras. Ibland hävdas att högt kunskapsinnehåll i produktionen, kontinuerlig produktförnyelse och krav på både delaktighet och omställningsförmåga leder till att arbetsorganisationer bör omvandlas till lärande organisationer.¹¹ Här blir förmågan att tillägna sig det nya lika viktigt som den kompetens man har med sig i bagaget från tidigare utbildningar.

Men samtidigt understryks betydelsen av att yrkesutbildningen innehåller arbetslivsanknutna inslag. De som tror att kontinuerligt lärande i arbetslivet blir ett framträdande drag, eller närmast ett krav, på den framtida arbetsmarknaden menar att gymnasieskolans elever måste förberedas på vad lärande i arbetslivet konkret innebär. Samtidigt motiveras behovet av arbetslivsanknuten utbildning från pedagogiska utgångspunkter. Lärandet underlättas om undervisningen sker i en omgivning som ger ett verklighetsnära och meningsfullt sammanhang åt utvecklingen av den problemlösningsförmåga som är syftet med undervisningen.

Yrkesutbildningen har i flertalet länder uppfattats som ett alternativ till studieförberedande utbildning. De perspektiv på utbildning som nu lanseras handlar mer om att yrkesutbildningen ska uppfattas som en alternativ metod än som en annan utbildning med ett helt annat utbildningsinnehåll och helt andra syften.

2.2 Utbildningsvolymer

Hur har deltagarvolymer inom utbildningen på sekundär nivå utvecklats under de senaste decennierna? Uppgifterna varierar naturligtvis, men det finns en gemensam trend. Andelen ungdomar som går vidare från obligatorisk grundutbildning till utbildning på vad vi i Sverige betraktar som gymnasial

---

¹¹ D. Stern & D. A. Wagner, "School-to-Work Policies in industrialized Countries and Responses to Push and Pull", i D. Stern, & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

nivå har ökat.¹² Andelen ungdomar inom OECD-området som avslutade en gymnasieutbildning ökade från 34 procent 1981 till 63 procent 1993. År 2000 hade andelen återigen ökat kraftigt till 77 procent. Andelen flickor som avslutade en gymnasial utbildning var 6 procentenheter högre än andelen pojkar. Som jämförelse kan nämnas att ca två tredjedelar av en kohort fullbordade utbildning på gymnasial nivå i Sverige på 1970-talet. Under 1980-talet ökade denna andel till tre fjärdedelar. På 1990-talet avslutade över 80 procent en gymnasial utbildning.¹³ Även i Sverige var det en något större andel flickor än pojkar som fullbordade en gymnasieutbildning.

I Tyskland befann sig drygt 77 procent av alla 18-åringar i utbildning 1990. År 2001 var andelen studerande i åldrarna 15-19 år närmare 88 procent.¹⁴ I Sverige var motsvarande siffra 81 procent 1990 och drygt 85 procent 2001. I dag går drygt 97 procent av en årskull vidare från grundskolan till gymnasieskolan. I Storbritannien ökade andelen ungdomar som slutförde en gymnasial utbildning från 32 procent 1980 till 45 procent 1992. Under 1990-talet fortsatte denna andel att öka i snabb takt. År 2001 befann sig knappt 80 procent av alla ungdomar i åldrarna 15-19 år i utbildning.

Andelen individer som deltar i utbildning efter den obligatoriska grundutbildningen har alltså ökat påtagligt. Detta har dessutom varit, och är fortfarande, ett ofta uttryckt politiskt önskemål. Samtidigt har det ökade utbildningsdeltagandet den effekten att de med svag utbildning, framför allt de som saknar fullbordad utbildning på gymnasial nivå, tenderar att drabbas av allt större etableringsproblem på arbetsmarknaden. Detta är något som vi kommer att återkomma till i ett avsnitt om utbildningsmodeller och arbetsmarknadsregimer.

I OECD:s statistik framkommer således att alla former av sekundär utbildning har ökat i omfattning, men det är de generella och studieförberedande utbildningslinjerna som har ökat mest. Bland de yrkesförberedande utbildningarna har det funnits två trender. Dels har mer kvalificerade tekniska utbildningar ökat i betydelse på bekostnad av mindre avancerade utbildningar. Dels har lärlingsutbildningsmodellen under senare decennier minskat något i bety-

---

¹² *Pathways and Participation in Vocational and Technical Education and Training*, OECD, Paris 1998.

¹³ Å. Murray, "Changes in the Labour Market for Young Adults without Further Education and Training", i *Journal of Education and Work*, No. 3 2000.

¹⁴ Uppgifterna om andelen ungdomar i utbildning som anges är hämtade ur *Education at a Glance*, OECD 2002.

delse till förmån för mer av skolbunden yrkesutbildning, även om det finns tecken på en omsvängning på senare år. Andelen ungdomar i aktuella åldrar som fullbordade en yrkesförberedande eller tekniskt inriktad utbildning på sekundär nivå var år 2000, enligt OECD, 67 procent i Frankrike, 58 procent i Tyskland och 32 procent i Sverige. Andelsskillnaderna mellan pojkar och flickor var mycket liten.¹⁵ Det bör betonas att siffrorna är osäkra eftersom utbildningarnas inriktning och uppläggning varierar mellan nationerna.

3 Yrkesutbildningen och tillväxtens drivkrafter

Vilken betydelse anses då utbildningen ha för den samhällliga välfärden? Allt sedan den ekonomiska forskningens barndom har en produktionsfunktion väglett tankarna om den ekonomiska tillväxtens drivkrafter. I sin mest grundläggande form illustrerar den att olika kombinationer av arbete och kapital ger upphov till en viss avkastning. Tendenser till avtagande avkastning per arbetad timme motverkas via ökad kapitalintensitet och ny teknik. Från 1900-talets mitt har beräkningar av tillväxtens drivkrafter möjliggjorts genom framväxten av allt mer tillförlitliga nationalräkenskaper.

Beräkningar med produktionsfunktionen som utgångspunkt har visat att ökade insatser av arbetstimmar och tilltagande fysiska investeringar enbart i mindre utsträckning förklarar den kraftiga produktionsökningen i de utvecklade industriländerna. Intresset har istället inriktats på den stora restpost som inte förklaras av volymförändringar i arbetskraft eller kapitalinsatser, d.v.s. den totala faktorproduktiviteten.¹⁶ Förändringen av den totala faktorproduktiviteten har förklarats med stordriftsfördelar och en allt effektivare resursanvändning, något som i båda fallen möjliggjorts genom marknadsexpansion och ökad internationell handel.

---

¹⁵ *Education at a Glance 2002*. Table A1.1. Upper secondary graduation rates (2000). Det bör betonas att det här handlar om andelen pojkar och flickor som fullbordade en yrkesinriktad utbildning år 2000. Statistiken säger alltså inte något om könsuppdelningen inom yrkesutbildningen. Det är ett välkänt faktum att relativt få flickor söker sig till tekniskt eller industriellt inriktade utbildningar medan relativt få pojkar söker sig till serviceinriktade utbildningar. Tyvärr saknas uppgifter för Storbritannien och USA.

¹⁶ M. Abramowitz, *Tankar om tillväxt*, Stockholm 1995.

Men det är förädlingen av humankapitalet – d.v.s. kunskaper och färdigheter – som har framstått som en allt viktigare förklaring till produktivitetsökningar över tiden.¹⁷ Till ökningen och förädlingen av humankapitalet bidrar allt från forskning och utveckling till investeringar i grundläggande och högre utbildning. Hit räknas också arbetsmarknadsutbildning, vidareutbildning i företagen, erfarenhetsuppbyggnad direkt i produktionen och insatser för att förbättra befolkningens hälsotillstånd. Utgångspunkten är att en förädling av humankapitalet dels underlättar framväxten och introduktionen av produktivitsbefrämjande teknik, dels att humankapitalet underlättar arbetskraftens rörlighet och omställning till nya villkor på arbetsmarknaden i samband med att strukturförändringar ger tillväxten ny riktning.

3.1 Utbildning och teknisk förändring

I ett tal inför *Economic History Association* i Boston 1980 menade den amerikanske ekonomen Richard Easterlin att ekonomer och historiker borde intressera sig mer för orsakerna till att tillväxten fördelades så skevt mellan nationer och världsdelar.¹⁸ Den höga ekonomiska tillväxt som möjliggjordes av den industriella revolutionen präglade fortfarande en mycket liten del av världens nationer, trots sin tvåhundraåriga historia. Det som kännetecknat den globala ekonomiska utvecklingen under den moderna tillväxtregimen var snarast att inkomstklyftorna ökat, något som återspeglades i utbredningen av handel och produktiva investeringar mellan olika delar av världen. Det fanns således mycket litet som talade för någon konvergens mellan rika och fattiga nationer. Grundorsaken till tudelningen var att teknikutveckling och teknikspridning var koncentrerad till ett fåtal nationer. Teknologin var inte alls fritt flödande och tillgänglig för en var. Easterlin menade att introduktionen av ny teknik måste ses i ett socialt och kulturellt sammanhang.

Teknik överförs från person till person och teknisk utveckling sker alltså inte oberoende av de individer som ska tillämpa nya produktionsmetoder. Entreprenörernas och arbetskraftens motivationer och kunskapsnivåer blir därmed utslagsgivande för möjligheterna att fånga upp och tillämpa tekniska framsteg. Den teknik som möjliggjort västvärldens snabba ekonomiska fram-

---

¹⁷ F. M. Scherer, *New Perspectives on Economic Growth and Technological Innovation*, Washington 1999.

¹⁸ R. A. Easterlin, "Why Isn't the Whole World Developed?", i *The Journal of Economic History*, No. 1 1980.

steg kännetecknades just av att den omformade sociala, politiska och ekonomiska villkor för befolkningen som helhet. Det räckte därför inte med att begränsa utbildningsinsatserna till en mindre elit. För att uppnå snabb ekonomisk tillväxt krävdes breda utbildningsansatser på grundläggande nivå.¹⁹

3.2 Utbildningen och tillväxtredovisningen

De ansatser som Easterlin ger uttryck för har följts upp i kvantitativa studier av relationen mellan BNP-tillväxt och utbildningsnivåer i olika länder. Svårigheterna har i detta fall varit att hitta ett mått på humankapitalet som håller för breda jämförelser över tid och rum. De vanligaste måtten har varit andelen av befolkningen med primär respektive sekundär utbildning, liksom andelen läs- och skrivkunniga.²⁰ Robert Barro har t.ex. i en undersökning av 98 länder, som täcker tidsperioden 1960-1985, kommit fram till att tillväxten i dessa länder var positivt korrelerad med andelen av befolkningen i primär och sekundär utbildning vid undersökningsperiodens inledning (1960). Fattigare länder hade alltså en tendens att närma sig rikare länder, givet att de var välutrustade i utbildningshänseende i början av 1960-talet. Barro menade också att tillgången på humankapital var korrelerad med födelsetal och fysiska investeringar, d.v.s. större investeringar i humankapital bidrog till lägre födelsetal och mer investeringar i maskiner och anläggningar som andel av BNP.

En kritik som ofta framförs mot den här typen av studier är att måtten blir för grova och att orsakssambanden är oklara. Det är svårt att urskilja den direkta länken mellan humankapital å ena sidan och tillväxt å andra sidan. Andelen av befolkningen i primär och sekundär utbildning kan t.ex. växa p.g.a. ökad tillväxt – inte nödvändigtvis tvärt om. Dessutom är det ofta oklart hur humankapitalet påverkar den ekonomiska tillväxten. Handlar det om att tillgången på humankapital underlättar teknikimporten, vilket förmodligen oftast är utgångspunkten? Eller handlar det om att utbildningen har positiva externa effekter i den meningen att enskilda arbetares kunskaper berikar och höjer

---

¹⁹ Det är viktigt att understryka att det handlar om grundläggande utbildning, inte i första hand om högre utbildning. Det är också rimligt att anta att avkastningen på utbildningsinvesteringar, liksom andra investeringar, är avtagande. Enligt en uppskattning skulle de första tre årens grundläggande utbildning av arbetskraften återspeglas i en tillväxt av BNP på 27 procent – eller 9 procent per år. Avkastningen på ytterligare tre års utbildning avtar till 12 procent, eller 4 procent per år. A. Singh, "Skills and International Competitiveness", i *International Labour Review*, No. 2 1994.

²⁰ R. J. Barro, "Economic Growth in a Cross Section of Countries", i *The Quarterly Journal of Economics*, 1991.

produktiviteten för ett helt arbetslag? I beräkningarna bortser man ifrån de positiva bidrag till humankapitalet som härstammar från informell utbildning.

Kapaciteten att tillgodogöra sig ny teknik, och att effektivisera och förändra produktionsstrukturer, bestäms enligt en av de ledande forskarna på området, Moses Abramowitz, av den ”sociala förmågan”.²¹ Begreppet är brett och omfattar ett flertal olika faktorer, allt från naturvetenskaplig och teknisk forskning till kompetenta företagsorganisationer och sociala institutioner. Utbildningen, och då i synnerhet grundutbildningen, spelar enligt Abramowitz en oerhörd viktig roll. Grundutbildningen ger, som påtalades ovan, inte bara vissa gemensamma och elementära kunskaper utan också attityder och motivationer som är viktiga för att underlätta tekniska och ekonomiska förändringar, där just förändringskapaciteten ses som den helt avgörande förutsättningen för uthållig ekonomisk tillväxt. Abramowitz menar att idéer och kunskaper också har avtagande avkastning i takt med att de produkter och marknader som de en gång skapat mognar och förlorar i relativ betydelse. Det centrala är istället att utbildningen skapar en potential för nytt lärande och ny kunskap i sammanhang som ger förutsättningar för ny expansion och ekonomisk tillväxt. I likhet med uttolkarna av den nya tillväxtteorin menar Abramowitz att utbildningen ger positiva impulser genom sitt effektivitetshöjande inflytande på såväl arbete som kapital. Ett sådant synsätt leder över i en diskussion om hur institutioner ska etableras som bidrar till att vidareutveckla arbetskraftens sociala förmåga. Yrkesutbildningen är en central institution i sammanhanget.

3.3 Hinder för investeringar i yrkesutbildning?

En grundläggande fråga när vi talar om yrkesutbildning, är vilka faktorer som påverkar enskilda företags benägenhet att tillgodose efterfrågan på yrkeskompetens genom att organisera utbildning på egen hand. I de fall företags investeringar i utbildning anses otillräckliga brukar förklaringen utgå från begreppet marknadsmisslyckande. Med marknadsmisslyckanden avses förhållanden som gör att produktion och fördelning av vissa varor är särskilt svåra att hantera marknadsmässigt utan någon form av reglering. Det kan handla om allt från försäkringar till kollektiva nyttigheter som vägar, elektroniska kommunikationsnät och vattenförsörjning. Poängen är att dessa har en karaktär som gör att det är svårt – och i vissa fall inte heller önskvärt – att etablera en

---

²¹ M. Abramowitz, a.a., Stockholm 1995.

exklusiv individuell äganderätt. Utan regleringar eller offentliga ingripanden kommer såväl produktion som konsumtion att snedvridas och utbudet av nyttigheten kommer sannolikt att understiga den nivå som ur samhälls-ekonomisk synpunkt är önskvärd.

Både individers och företags investeringar i utbildning kan hämmas av att äganderättigheterna till slutprodukten, kunskapen, är svår att upprätthålla och genomdriva. Det betyder att den som ursprungligen tagit på sig kostnaden för att finansiera en utbildning inte alltid kan vara säker på att få del av avkastningen. För yrkesutbildningens del blir detta särskilt tydligt i relation till den arbetsplatsförlagda utbildningen. Arbetsgivares vilja att finansiera utbildning kan naturligtvis hämmas av den osäkerhet som råder om den som genomgår utbildningen kommer att stanna i företaget, givet att arbetsgivaren agerar på en konkurrenspräglad marknad och strävar efter att maximera företagets vinst.²² Här har vi alltså att göra med ett klassiskt free rider-problem som framför allt kan förväntas minska utbudet på bredare utbildning.

Ett annat problem som utpekas som orsak till otillräckliga investeringar i utbildning, men denna gång med den enskilde individen och inte arbetsgivaren som utgångspunkt, har med lönestrukturen att göra. En sammanpressad lönestruktur medför, från teoretisk synpunkt, olika typer av problem, bl.a. avtar intresset för att avstå inkomster och konsumtion som ligger nära i tiden till förmån för utbildning och högre framtida förtjänster. Men denna hypotes har kompletterats från nya utgångspunkter.

På senare år har en omfattande forskning med utgångspunkt från teorier om effektiva löner och interna arbetsmarknader visat att sammanpressade lönestrukturer kan vara högst rationella ur såväl arbetsgivares som löntagares synpunkt.²³ Detta har i sin tur att göra med de osäkerheter och ojämlika maktförhållanden som präglar relationerna på arbetsmarknaden. Kollektivavtal och regleringar blir i detta perspektiv ett sätt att lösa konflikter. Avtalen minskar kostnader som följer av osäkerhet och informationsbrister och underlättar samarbete mellan olika marknadsaktörer. Arbetsmarknadens institutioner mini-

---

²² Se t.ex. W. Streeck, "On Institutional Conditions of Diversified Quality Production", i E. Matzner & W. Streeck, (eds.), *Beyond Keynesianism. The Socio-Economics of Production and Full Employment*, Worcester 1991.

²³ Se t.ex. J. Agell & H. Bennismarker, *Wage policy and endogenous wage rigidity: a representative view from the inside*, IFAU Working Paper 2002:12, B. Doeringer & M. J. Piore, *Internal Labour Markets and Manpower Analysis*, Lexington 1980, A. Okun, *Prices and Quantities. A Macroeconomic Analysis*, Washington 1981.

merar därmed de effektivitetsförluster som skulle ha uppstått på en helt oreglerad marknad.²⁴ Den svenske nationalekonomen Jonas Agell har betonat betydelsen av att framväxten av, och effektiviteten i, arbetsmarknadens institutioner studeras i ljuset av ett försäkringsperspektiv. Det senare gäller också förståelsen av drivkrafterna bakom utbildning och kompetensuppbyggnad på en arbetsmarknad med starka förhandlingssystem och begränsad lönespridning. En lönepolitik som resulterar i utjämnade löner kan mycket väl öka den enskildes intresse av utbildning för att förbättra sina möjligheter att konkurrera om jobben, givet att en sammanpressad lönestruktur bidrar till att lågproduktiva jobb i allt högre grad rationaliseras bort.²⁵ Empiriska studier av ett urval länder inom EU visar också att arbetslöshetsnivåer varit positivt korrelerade med enskildas benägenhet att studera vidare.²⁶

3.4 Nya motiv till utbildningsinvesteringar

Bedömningar av risken för underinvestering i kunskap och yrkeskompetens utgår oftast från Gary Beckers klassiska uppdelning av utbildning i två kategorier, en generell del och en företagspecifik del.²⁷ Här är utgångspunkten att arbetsgivare enbart är beredda att avsätta resurser till personalutbildning som förmedlar kunskaper och färdigheter som är direkt kopplade till det egna företaget, d.v.s. som inte kan ge ekonomiskt utbyte utanför företagets väggar. Bredare utbildning, d.v.s. utbildning som förmedlar kunskaper som kan ge avkastning inom flera företag och branscher, är något som en enskild individ bör vara motiverad att finansiera själv under förutsättning att vi befinner oss på en konkurrenspräglad och oreglerad arbetsmarknad där lönen alltid återspeglar produktiviteten. Givet att detta är fallet förutsätts egentligen bara en fungerande kreditmarknad, som erbjuder möjligheter till studiefinansiering, för att efterfrågan och utbudet på generella kunskaper och färdigheter ska kunna mötas.

Av flera skäl är den bild av utbildningsvillkoren i arbetslivet som ges här inte alltid relevant. Till att börja med stämmer inte bilden med erfarenheterna i

---

²⁴ J. Agell, "Benefits from Rigid Labour Markets", i *The Economic Journal*, February 1999. Se också J. Agell, "En annorlunda guide till arbetsmarknadens institutioner", i *Ekonomisk debatt*, nr 3 2001.

²⁵ J. Agell, a.a., i *The Economic Journal*, February 1999.

²⁶ Final Report to DGXII of the European Commission on the NEWSKILLS Programme of Research. *Low Skills: A Problem of Europe*, s. 35. [Http://improving-ser.sti.jrc.it/default/](http://improving-ser.sti.jrc.it/default/).

²⁷ G. Becker, *Human Capital. A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, Chicago 1983.

flera länder, bl.a. Tyskland där industrin under ett sekel varit starkt engagerad i en kvalificerad yrkesutbildning. I Tyskland har segmenteringen av arbetsmarknaden skett efter yrkeslinjer snarare än på grundval av starka interna arbetsmarknader.²⁸ Behovet av en mer kvalificerad utbildning i arbetslivet tycks också ha ökat i takt med de senaste decenniernas strukturomvandling, bort från tayloristisk massproduktion till vad som ibland kallas för ”flexibel specialisering” eller ”diversifierad kvalitetsproduktion”.²⁹ Det nya produktionskonceptet har lett till en rörelse bort från standardiserad massproduktion, organiserad via en långtgående uppstyckning av arbetsprocessen, till tätare produktinnovationer, en betoning på kund Anpassning och kvalitet snarare än kvantitet. Detta har i sin tur möjliggjorts av ny elektronik, som minskat det gamla produktionsmönstrets relativa kostnadsfördelar, samtidigt som globaliseringen bidragit till att äldre industrinationer fått svårare att hävda sig på produktområden där låga löner utgör en avgörande konkurrensfördel. En sida av utvecklingen är därmed också förändringar av arbetes organisation mot bredare arbetsuppgifter och decentraliserat ansvar, något som sammantaget ökar kraven på både kunskap och omställningsförmåga hos de anställda. Allt detta förstärker följaktligen intrycket av att mer generell kunskap möter – och kommer att möta – en ökad efterfrågan i arbetslivet.³⁰

3.5 Utbildningsinvesteringar på en reglerad arbetsmarknad

En slutsats är alltså att villkoren för den företagsförlagda delen av yrkesutbildningen är annorlunda på en arbetsmarknad som präglas av regleringar än på en arbetsmarknad karakteriserad av perfekt konkurrens. En annan slutsats är att betydelsen av bredare kompetens, och den anpassningsförmåga som följer av bredare kompetens, ökar. Flera forskare har också

---

²⁸ W. Müller, S. Steinmann & R. Ell, ”Education and Labour—Market Entry in Germany”, i Y. Shavit & W. Müller, (eds.), a.a., Oxford 1998.

²⁹ Se bl.a. H. Kern & M. Schumann, ”New Concepts of Production in West German Plants”, i P. J. Katzenstein, (ed.), *Industry and Politics in West Germany. Toward the third Republic*, Cornell University Press, 1989, samt W. Streeck, a.a., i E. Matzner & W. Streeck, (eds.), *Beyond Keynesianism. The Socio-Economics of Production and Full Employment*, Worcester 1991. Ibland används uttrycket den tredje industriella revolutionen för att framhålla det långsiktiga och genomgripande elementet i de senaste decenniernas förändringar. Se bl.a. L. Magnusson, *Den tredje industriella revolutionen – och den svenska arbetsmarknaden*, Stockholm 2000.

³⁰ W. Streeck, ”Skills and the Limits of Neo-Liberalism: The Enterprise of the Future as a Place of Learning”, i *Work, Employment & Society*, No. 1 1989.

pekat på att delar av den utbildning som sker i företags regi i praktiken har en mer allmän inriktning än vad som skulle kunna förväntas på en mer konkurrenspräglad marknad. En av förklaringarna till detta utgår från de maktförhållanden som präglar relationerna mellan arbetsgivare och löntagare och därmed också belöningen av produktiva insatser. Givet att arbetsmarknaden inte präglas av den perfekta marknadens konkurrensförhållanden och fria rörlighet, kan arbetsgivaren tillgodogöra sig ett överskott, eller en ränta, genom att lönen anpassas till en nivå som understiger värdet av arbetskraftens produktivitet.³¹ Arbetskraftens rörlighet mellan olika företag begränsas av sök- och flyttningkostnader. Vid en sammanpressad lönestruktur kan arbetsgivares benägenhet att avsätta resurser för anställdas utbildning öka i än större utsträckning. Personalutbildningsinsatser kan i praktiken öka klyftan mellan en anställds lön och produktivitet ytterligare, därför att effektivitetsvinsterna av utbildningen inte nödvändigtvis återspeglas i en högre lön.

Arbetsgivare kan samtidigt vara beredda att kompensera den begränsade lönespridningens potentiellt negativa effekter på utbildningsefterfrågan genom att erbjuda mer kvalificerad yrkesutbildning till personal som förväntas stanna i företaget under en längre tid. Det är inte heller självklart att uppdelningen mellan företagsspecifik och generell kunskap är relevant sett i ljuset av en konkret arbetssituation. Tvärt om är det mest sannolikt att specifik och generell kunskap befruktar varandra. Det är inte troligt att det går att förmedla specifik kunskap utan att den sätts in i ett bredare sammanhang. En bredare grund ökar värdet på den specifika kunskapen. Men detta innebär också – omvänt – att värdet på den generella kunskapen kan minska, sett ur ett löntagarperspektiv, när någon tvingas lämna ett företag där en betydande företagsspecifik kompetens förmedlats till de anställda.

Men trots att det teoretiskt går att urskilja starka motiv för företag att organisera yrkesutbildning på egen hand – och även utbildning som omfattar ett bredare innehåll – är den arbetslivsförlagda utbildningen en bristvara i många länder. Framför allt är de med lägre kvalifikationer underrepresenterade bland dem som erbjuds utbildning i företagets regi.³² Men det finns undantag. I

---

³¹ För en närmare diskussion om arbetsgivares intresse för utbildningsinsatser under icke-perfekta arbetsmarknadsförhållanden, se D. Acemoglu & J.-S. Pischke, ”Beyond Becker: Training in Imperfect Labour Markets”, i *The Economic Journal*, February 1999.

³² *Low Skills: A Problem for Europe*, s. 7. I Newskills-projektet framhölls också att en förklaring till de begränsade insatserna för att utbilda lägre kvalificerad arbetskraft var att de lågutbildades benägenhet till fortbildning i arbetslivet var begränsad.

Tyskland omfattas även lågutbildade av mer omfattande utbildningsinsatser i arbetslivet. Förklaringen är sannolikt att företagen av tradition har ett starkare engagemang på utbildningsområdet och att det finns upparbetade institutioner som motverkar det free rider-problem som kan hämma arbetsgivares benägenhet till investeringar i personalutbildning i andra länder. Vi återkommer till detta i avsnitt 5.

4 Yrkesutbildningen i Sverige

Hur har då yrkesutbildningen organiserats i praktiken? I Sverige liksom i flertalet andra länder har yrkesutbildningen sina rötter i den skråreglerade utbildningsgången för hantverkare. Inom det förindustriella hantverket fungerade skråna som en garanti för yrkeskunskap och produktkvalité och som ett skydd mot ”otillbörlig” konkurrens från producenter utanför skråorganisationen. I och med näringsfrihetens genomförande och skrånas upplösning under decennierna runt 1800-talets mitt försvann det mesta av det formella regelverket kring hantverksutbildningen. Informellt levde dock traditionerna kvar, även inom den fabriksindustri som successivt trängde ut den hantverksbaserade varuproduktionen från 1800-talets slut.

För kvalificerade yrkesarbetare praktiserades således en lärlingsutbildning, men för övriga arbetare erbjöds ingen utbildning alls. I början av 1900-talet började bristen på organiserad och offentligt understödd yrkesutbildning att uppmärksammas på politisk nivå.³³ Genom ett riksdagsbeslut 1918 introducerades lärlingsskolor och yrkesskolor, där den sistnämnda utbildningen var tänkt som en påbyggnad på den förstnämnda. I praktiken fick dessa utbildningsformer en mycket begränsad utbredning. Enligt en uppgift uppgick elevantalet till ca 10.000 under slutet av 1920-talet. En undersökning från mitten av 1940-talet visade att endast 5 procent av industriarbetarna hade någon form av yrkesutbildning. Yrkesutbildningen följde i stor utsträckning lärlingsmodellen. Den yrkesteoretiska utbildningen skedde på kvällstid eller helgdagar och statsbidragen var obetydliga.

---

³³ Standardarbetet om den svenska yrkesutbildningens historia utgörs av pedagogen Lennart Nilssons doktorsavhandling: *Den svenska yrkesutbildningen i ett nutidshistoriskt perspektiv*, Göteborg 1981. Det finns också en uppdaterad och fyllig översikt i SOU 1999:119 *Utvärderingen av KY* (Jan Johansson m.fl.).

Den höga arbetslösheten under mellankrigstiden bidrog till en intensifierad debatt om yrkesutbildningens betydelse. För första gången diskuterades yrkesutbildning i samband med arbetslöshet – och för att motverka arbetslösheten bland ungdomar startades speciella ungdomsreservarbeten, som också skulle innehålla skolbaserade inslag, och särskilda verkstadsskolor.³⁴ I den statliga Rationaliseringsutredningen respektive Verkstadsskoleutredningen från 1930-talets andra hälft betonades också yrkesutbildningens betydelse för att underlätta teknisk förändring i företagen och arbetskraftens rörlighet på arbetsmarknaden. Dessa utredningar kom att få en stor betydelse för debatten om ekonomisk politik i allmänhet och arbetsmarknadspolitik i synnerhet.

4.1 Yrkesutbildningen efter andra världskriget

Utbildning blev en viktig ingrediens i den ekonomisk-politiska strategi som formulerades under andra hälften av 1940-talet. Satsningar på yrkesutbildning skulle möjliggöra en högre ekonomisk tillväxt och en snabb teknisk framstegstakt i näringslivet. Utbildningen skulle också göra det möjligt att kombinera full sysselsättning och låg inflation genom att erbjuda arbetskraften den kompetens som efterfrågades inom näringslivet och samtidigt understödja rörligheten på arbetsmarknaden. På så sätt skulle bristsituationer och flaskhalsar undvikas. Det var bl.a. ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner som satte sin prägel på diskussionerna och som indirekt fick ett stort inflytande över såväl yrkesutbildningen som arbetsmarknadspolitikens utformning från 1950-talet och framåt.³⁵

Ett annat resultat av mellankrigstidens erfarenheter av hög arbetslöshet och sociala motsättningar blev att huvudorganisationerna på arbetsmarknaden, Landsorganisationen och Svenska Arbetsgivarföreningen, fick ett stort inflytande över utbildningspolitiken i allmänhet och yrkesutbildningen i synnerhet.³⁶ Detta inflytande kan i sin tur härledas till Saltsjöbadsavtalet 1938. Genom Saltsjöbadsavtalet grundlades ett korporativt mönster där partsorganisationerna gemensamt, på central nivå, skulle hantera alla viktiga angelägenheter på

---

³⁴ Se t.ex. L. Schröder, *Från springpojke till fullgod arbetare – om bakgrunden till 1930-talets ungdomsreservarbete*, Uppsala Papers in Economic History, Research report no. 27, Uppsala 1991.

³⁵ R. Ohlsson & J. Olofsson, *Arbetslöshetens dilemma. Motsättningar och samförstånd i svensk arbetslöshetsdebatt under tvåhundra år*, Stockholm 1998.

³⁶ Se bl.a. L. Lundahl, *Efter svensk modell: LO, SAF och utbildningspolitiken 1944-1990*, Umeå 1997.

arbetsmarknaden. Parterna gavs också ett betydande inflytande över den statliga politiken genom olika samarbetsorgan och representation i statliga myndighetsstyrelser. 1944 tillsatte partsorganisationerna *Arbetsmarknadens yrkesråd*.³⁷ Rådet fick ett avgörande inflytande på yrkesutbildningens inriktning och expansion i Sverige under de följande decennierna. Det var bl.a. på initiativ av yrkesrådet som riksdagen beslutade inrätta *Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning* (KÖY) som från slutet av 1940-talet, och fram till dess upplösning och integration i *Skolöverstyrelsen* (SÖ) under slutet av 1960-talet, hade myndighetsansvar för all yrkesutbildning i Sverige. Styrelsen för KÖY, och senare även SÖ, hade samtidigt en stark partsrepresentation.

Elevtillströmningen till yrkesutbildningen började öka på 1950-talet och ökningstakten skulle sedan tillta under 1960- och 70-talen. På 1950-talet översteg elevantalet i yrkesutbildningen för första gången 50.000. Denna volymökning möjliggjordes av en utbyggnad av skolorna och ökade statsbidrag. Utöver detta började kursverksamheten inom ramen för *Arbetsmarknadsstyrelsen* (AMS) att också öka i omfattning. Det fanns naturligtvis också faktorer på efterfrågesidan som bidrog till expansionen. En förbättrad levnadsstandard ledde till en ökad efterfrågan på mer och längre utbildning.

4.2 Den integrerade gymnasieskolan

På 1960-talet ifrågasattes hela den struktur för yrkesutbildningen som hade växt fram under 1900-talets början. Detta hängde i sin tur samman med den reformering av den obligatoriska utbildningen som skedde genom övergången från folkskola till enhetsskola och som slutligen resulterade i den nioåriga grundskolan. Yrkesutbildningen hade i stort sett motsvarat det gamla realskolestadiet. Genom 1960-talets utredningsarbete, och då i synnerhet inom ramen för den omfattande statliga *Yrkesutbildningsberedningen*, föreslogs nu en organisation där all utbildning upp till universitetsnivån, d.v.s. på sekundär nivå, integrerades i en skolform. I och med inrättandet av den integrerade och linjeuppdelade gymnasieskolan 1971 samlades alltså olika parallella utbildningsgångar i en organisation; studieförberedande utbildning såväl som yrkesutbildning. För äldre skapades successivt allt större möjligheter till vidareutbildning och omskolning via yrkesinriktade kurser i AMS och den kommu-

---

³⁷ J. Olofsson, ”Partsorganisationerna och industrins yrkesutbildning 1918-1971 – en svensk modell för central trepartssamverkan”, i *Scandia*, nr 1 2001.

nala vuxenutbildningens regi. Dessutom byggdes den yrkesinriktade utbildningen på högskolenivå ut under 1970-talet, bl.a. genom en hel rad nya tekniska utbildningar och en särskild yrkesteknisk högskola. Framväxten av yrkesutbildning på högskolenivå understöddes av arbetsmarknadens parter, inte minst via initiativ från yrkesrådet. På senare år har satsningarna på eftergymnasial yrkesutbildning fortsatt, något som bl.a. givit upphov till den Kvalificerade yrkesutbildningen (KY).

1986 presenterades en ny omfattande utredning om yrkesutbildningen: *Översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen* (ÖGY).³⁸ Utredningen lade grunden till den treåriga gymnasieutbildning som vi har idag med 17 nationella program, varav två utpräglade studieförberedande. Med en treårig yrkesutbildning skulle dels ungdomarnas allmänna kompetens öka för att därigenom underlätta etableringen på arbetsmarknaden, dels skulle praktikinslagen utvidgas till en tredjedel av utbildningstiden för att stärka arbetslivsanknytningen i utbildningarna. Slutligen skulle utbildningarna ge inträdesbiljett till högre utbildning, d.v.s. en allmän behörighet att söka vidare till universitets- och högskolestudier. En påtaglig förändring efter att det nya programgymnasiet ersatte det gamla linjegymnasiet är, att samtidigt som andelen som går vidare från grundskolan till gymnasieskolan har ökat markant, har andelen som väljer en yrkesorienterad utbildning minskat. De program som omfattas av arbetsplatsanknuten utbildning (APU) brukar räknas som yrkesförberedande medan de som saknar krav på APU klassas som studieförberedande. 1994 valde 44 procent av elevernas yrkesförberedande program. År 2001 hade denna andel minskat till 33 procent.³⁹

Allmänt sett kan vi tala om ett historiskt mönster som innebär en statlig samordning och ett minskat inslag av olika huvudmän och parallella utbildningsspår. Politikerna har strävat efter att skapa förbindelser mellan yrkesutbildningar och allmänna utbildningar. Avsikten har varit att öka yrkes-

---

³⁸ *Yrkesutbildning i ett mer långsiktigt perspektiv. En diskussionspromemoria*, Utbildningsdepartementet, Stockholm 1989.

³⁹ APU ska omfatta 15 procent av utbildningstiden. Samhälls- och naturvetenskapsprogrammen samt estetiska programmet saknar krav på APU. Se Skolverkets rapport nr 223, *Efter skolan*, Stockholm 2002, Figur 1 s. 18.

utbildningarnas attraktionskraft på bekostnad av mer allmäntheoretiska studier.⁴⁰ Men i praktiken är yrkesutbildningen fortfarande en splittrad företeelse. Det finns flera olika huvudmän; allt från stat till kommuner och enskilda organisationer och företag. Enskilda intressen driver gymnasieutbildning inom ramen för friskolor. Kommunerna står för den yrkesutbildning som sker i ungdomsgymnasierna. Staten är huvudman för den omfattande yrkesutbildning som sker inom ramen för arbetsmarknadspolitiken och för yrkesinriktad utbildning på eftergymnasial och högskolenivå. Dessutom finns det idag större möjligheter för enskilda företag att få statliga pengar för att erbjuda yrkesutbildning för ungdomar, och då inte bara enskilda kurser utan hela utbildningsprogram. Den företagsförlagda utbildningen – liksom de inslag av avtalsreglerad lärlingsutbildning som trots allt förekommer – utgör dock mycket marginella inslag i utbildningen på gymnasial nivå.

4.3 En svensk yrkesutbildningsmodell

Sammantaget kan vi urskilja en specifik svensk modell för yrkesutbildningen på sekundär nivå. Kännetecknande för denna är koncentrationen av yrkesutbildningen till skolmiljöer. Inslagen av APU och aktuell försöksverksamhet med lärande i arbete (LIA) förtar knappast denna helhetsbild. Lärlingsutbildningen har historiskt haft en svag ställning, något som bl.a. bidrog till partsorganisationernas ökade engagemang i yrkesutbildningen från 1930-talet och framåt.

Ett annat kännetecken är att även de yrkesinriktade utbildningarna omfattar betydande inslag av allmäntheoretiska ämnen, s.k. kärnämnen enligt dagens utbildningsjargong. Det har också varit en central strävan allt sedan den integrerade gymnasieskolans etablering under tidigt sjuttital att även de ungdomar som går yrkesförberedande utbildningar skulle få läsa ämnen som tidigare enbart förekom i studieförberedande utbildningar. Ett tredje karaktärsdrag, slutligen, är det korporativa samarbetet på såväl central som lokal nivå. Reformeringen av yrkesutbildningen har skett genom ett nära samarbete mellan staten å ena sidan och partsorganisationerna på arbetsmarknaden å andra sidan.

---

⁴⁰ Pedagog Mac Murray talar i sin avhandling om ett bestående avlänkningsmotiv i svensk utbildningspolitik, d.v.s. en strävan att påverka ungdomar på olika stadier att i så stor utsträckning som möjligt välja yrkesinriktade alternativ framför mer allmänna och studieförberedande inriktningar. M. Murray, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985*, Göteborg 1988.

Men det är viktigt att betona att partsorganisationernas roll i huvudsak har varit rådgivande och på lokal nivå främst har berört företagskontakterna och praktikarrangemangen inom de yrkesförberedande programmen.

Genom de förslag som presenteras i betänkandet från Gymnasiekommittén 2000 tas ytterligare steg på den väg som inleddes med förslagen från Yrkesutbildningsberedningen på 1960-talet. De 17 program som finns i dag föreslås omvandlas till åtta breda sektorer. Bara ett fåtal av dessa sektorer har en tydlig branschknytning. Den enda sektorn med anknytning till ett väldefinierat yrkesområde är byggnads- och fastighetssektorn. Inom ramen för dessa breda sektorer kommer det, precis som inom dagens program, att finnas möjligheter att välja mer avgränsade inriktningar och fördjupningar. Men inriktningarna kommer att bli färre.⁴¹ Det centrala i den nya gymnasiestrukturen är de breda ingångarna och successiva valen. Det första utbildningsåret kommer inte att skilja sig särskilt markant mellan sektorerna, även om en viss ”infärgning” är nödvändig av pedagogiska skäl och för att höja studiemotivationen.

Ur yrkesutbildningssynpunkt är den väsentliga slutsatsen att graden av färdigutbildning kommer att minska. Det kommer rimligtvis att ställa större krav på arbetslivets utbildningskapacitet samtidigt som vi kan förvänta oss ett omfattande reformarbete gällande yrkesutbildningen på eftergymnasial nivå. En fråga som det finns anledning att återkomma till är hur detta påverkar arbetslivets kompetensförsörjning och etableringsmöjligheterna på arbetsmarknaden för de som redan har stora svårigheter att fullfölja gymnasieskolan. Det individuella programmet (IV), som samlar de elever som saknar formell behörighet eller av andra skäl inte kan följa ett ordinarie program, utgör i dag det tredje största programmet inom gymnasieskolan och omfattar ca 15 procent av eleverna i årskurs ett.⁴² Andelen elever som går direkt från grundskolan till IV, d.v.s. som saknar behörighet för att läsa på ett nationellt program, har ökat markant under 1990-talets sista år. En mycket stor andel av eleverna på IV avbryter studierna helt efter det första studieåret. De löper därmed en betydande risk att inte klara övergången från skola till arbetsliv.

---

⁴¹ *SOU 2002:120.*

⁴² Från år 2000 omfattar gymnasieskolan 17 nationella program. IV ligger utanför. *Individuell studiegång i gymnasieskolan*, publicerat arbetsmaterial från Gymnasiekommittén 2000.

5 Utbildningsmodeller i andra länder

Frågan är då vad det finns för andra sätt att organisera utbildningen på sekundär nivå, d.v.s. gymnasieutbildningen, med avseende på utbytet mellan skola och arbetsliv. Två olika modeller brukar ställas mot varandra, en mer reglerad och en mindre reglerad variant.⁴³ Modellerna skiljer sig åt både i utbildningens innehåll och i formerna för utbildningen. Innehållsligt ger den reglerade modellen mer utrymme för yrkesspecifika kunskaper och färdigheter medan den oreglerade modellen traditionellt har omfattat en akademiskt inriktad utbildning. I reglerade utbildningsmodeller organiseras utbildningen i nära samverkan med arbetslivet och partsorganisationer har i allmänhet ett avgörande inflytande över utbildningens innehåll och organisation. I den oreglerade modellen är anknytningen till arbetslivet svag eller obefintlig och den skolbaserade utbildningen organiseras i offentlig eller enskild regi.

5.1 Den duala yrkesutbildningen

Det mest uppmärksammade sättet att organisera yrkesutbildningen följer det s.k. duala systemet, som historiskt varit mest förknippat med Tyskland men som också funnits i en hel rad andra europeiska länder enligt närbesläktade mönster (t.ex. Österrike, Schweiz, Nederländerna och Danmark). I fortsättningen kommer de tyska erfarenheterna att diskuteras. Den amerikanska statsvetaren Kathleen Thelen, som har studerat framväxten av yrkesutbildningen i Tyskland, menar att utbildningsmodellen vidarebefordrades från hantverksorganisationerna till industrin under 1800-talets sista decennier.⁴⁴ Det var i sin tur ett led i en statlig strategi att uppmuntra de mindre företagen. Det indirekta motivet var att stärka en medelklass som en social och politisk motvikt till industriarbetarklassen. För att reglera systemet etablerades särskilda hantverksskammare som på statens uppdrag skulle se till att företagen engagerades i utbildningsverksamheten och att kvalitén på utbildningen garanterades. Härmed löstes flera problem som förhindrade expansionen av den arbetslivsförlagda utbildningen i andra länder. Arbetsgivarnas motstånd mot att

---

⁴³ Se bl.a. U. Arnell Gustafsson, ”Från utbildning till arbete. Problem och institutionella lösningar”, i T. Hagström, (red), *Ungdomar i övergångsåldern – handlingsutrymme och rationalitet på väg in i arbetslivet*, Lund 2000.

⁴⁴ K. Thelen, a.a., i W. Streeck & K. Yamamura, (eds.), *The Origins of Nonliberal Capitalism. Germany and Japan in Comparison*, Cornell 2001.

finansiera utbildning avtog genom hantverksskammarnas funktioner och vetenskapen om att alla arbetsgivare var delaktiga på samma villkor. Dessutom etablerades ett certifieringssystem som gjorde att både arbetsgivare och utbildade kunde vara någorlunda säkra på vad det var för kvalifikationer som en person som genomgått lärlingsutbildning faktiskt besatt. Båda dessa faktorer minskade betydelsen av de free rider-problem som annars tenderade att hålla tillbaka företagens utbildningsinvesteringar.

Det finns några karakteristiska drag i det tyska duala systemet som är värda att framhålla. Till att börja med går en mycket stor andel av ungdomarna i aktuella åldrar vidare till utbildning på sekundär nivå. Andelen ungdomar i som tog en examen låg på 91 procent i Tyskland jämfört med 77 procent som genomsnitt för hela OECD-området.⁴⁵ Andelen flickor som fullbordade en utbildning var något högre än andelen pojkar, precis som inom OECD generellt. Av de som valde att läsa på gymnasial nivå var det i sin tur en betydande andel som valde yrkesinriktad utbildning. År 2000 valde knappt 60 procent av ungdomarna yrkesinriktad utbildning. Andelen flickor inom yrkesutbildningen är lägre än andelen pojkar, även om skillnaden har minskat påtagligt på senare år.

Den yrkesinriktade utbildningen fokuserar på ett avgränsat yrke och erbjuder omkring 350 olika utbildningsvägar.⁴⁶ Det kan tyckas vara ett uppseendeväckande högt antal, men utgör likafullt en minskning från ca 600 utbildningsvägar så sent som 1970.⁴⁷ Utbildningstiden varierar mellan tre och tre och ett halvt år. Uttrycket ”dual” härstammar från uppdelningen mellan arbetsplatsförlagd och skolbunden utbildning. Tre till fyra dagar i veckan tillbringar eleverna på en arbetsplats och en till två dagar i skolmiljö för att läsa teoretiska ämnen som språk och samhällskunskap. Det har blivit allt vanligare att lärlingsutbildningen föregås av en akademiskt inriktad gymnasieutbildning (s.k. Abitur-examen).

Den tyska duala utbildningsmodellen brukar framhållas som ett exempel på ett system som underlättar övergången mellan skola och arbetsliv. Inte bara ungdomsarbetslösheten har varit låg. Ungdomar har också på ett tidigare stadium avancerat till mer kvalificerade jobb. Detta i kontrast till framför allt

---

⁴⁵ *Education at a Glance*. OECD Indicators 2002, OECD 2002. Tabell A1.1.

⁴⁶ C. Miller Idriss, ”Challenge and Change in the German Vocational System since 1990”, i *Oxford Review of Education*, No. 4, 2002.

⁴⁷ W. Müller, S. Steinmann & R. Ell, a.a., i Y. Shavit & W. Müller, (eds.), a.a., Oxford 1998, s. 147.

USA där ungdomar efter avslutad high school i huvudsak förväntas ägna sig åt s.k. ”job-shopping”, och först efter några års växlande mellan okvalificerat arbete och perioder av arbetslöshet rotar sig på den primära arbetsmarknaden med mer av stadigvarande och kvalificerad sysselsättning.⁴⁸

Komparativt upplagda studier visar alltså att inte bara arbetslöshetsnivåerna i yngre åldrar varit låg i Tyskland under efterkrigstiden utan att ungdomars relativa löner varit högre och att de snabbare, efter fullbordad yrkesutbildning, har kunnat få innehållsmässigt mer kvalificerade jobb.⁴⁹ En viktig förklaring till detta kan ligga i yrkesutbildningens organisation och förankring i näringslivet. I länder där utbildningen på sekundär nivå huvudsakligen har ett bredare innehåll, t.ex. i USA, måste merparten av yrkesutbildningen organiseras för nyanställda inom ramen för en intern arbetsmarknad. Det innebär att företagen får kalkylera med betydande uppläringskostnader för de anställda. Ur yngre arbetssökandes synpunkt innebär detta samtidigt en avgörande konkurrensnackdel jämfört med äldre och erfaren arbetskraft. Det kan göra det svårare att få en anställning och innebär att det tar längre tid att uppnå en arbetsproduktivitet som medger ett minskat lönemässigt avstånd till medel-ålders arbetskraft. Med en dual utbildningsmodell enligt det tyska mönstret kan de förväntade produktivitetsskillnaderna mellan utbildad men oerfaren arbetskraft och erfaren arbetskraft vara mindre. Det bör i sin tur minska inträdeshindren för yngre på de interna arbetsmarknaderna.

Samtidigt är det viktigt att framhålla den starka könssegregeringen på den tyska arbetsmarknaden. Utbildningsskillnaderna mellan unga män och kvinnor har som påtalats ovan minskat på senare decennier, något som bl.a. återspeglas i att andelen kvinnor i yrkesutbildning bara är något lägre än andelen män.⁵⁰ Samtidigt väljer kvinnor, i Tyskland precis som i Sverige, i mindre utsträck-

---

⁴⁸ W. R. Heinz, “Transition to Employment in a Cross-National Perspective”, i W. R. Heinz, (ed.), *From Education to Work. Cross-National Perspectives*, Cambridge 1999.

⁴⁹ W. Müller, S. Steinmann & R. Ell, a.a., i Y. Shavit & W. Müller, (eds.), a.a., Oxford 1998, s. 158-182. Även inom det tidigare omtalade och komparativt upplagda Newskills-projektet konstaterades bl.a. att Tyskland var ett av de få länder där lågutbildades relativa löner inte minskade under perioden från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet. Det stora utbudet av lågutbildad arbetskraft i USA, jämfört med Tyskland och flertalet andra Västeuropeiska länder, framhålls också som en orsak till dessa grupper mycket oförmånliga löneutveckling sedan 1980-talet. En viktig faktor bakom denna utveckling är i sin tur yrkesutbildningens mycket svaga ställning i USA. *Low Skills: A Problem for Europe*, s. 49.

⁵⁰ Däremot är det fortfarande färre kvinnor som studerar på eftergymnasial nivå. W. Müller, S. Steinmann & R. Ell, a.a., i Y. Shavit & W. Müller, (eds.), a.a., Oxford 1998, s. 157.

ning utbildning som leder till kvalificerade och högt avlönade jobb inom industrin. Generellt sett finns fler kvinnor inom sämre avlönade manuella jobb. Dessutom är andelen kvinnor som står helt utanför arbetsmarknaden fortfarande mycket hög med svenska mått mätt. Över 40 procent av kvinnorna i åldrarna 30-55 stod utanför arbetskraften under 1990-talet.⁵¹ Det sistnämnda förhållandet återspeglar en familjestruktur och ett välfärdssystem som motverkar kvinnors sysselsättning på den öppna arbetsmarknaden.

5.2 Några utmärkande drag för den tyska utbildningsmodellen

Sammanfattningsvis går det att urskilja fyra särskilda kännetecken för den tyska utbildningsmodellen. *För det första* uppdelningen mellan arbetsplatsförlagd utbildning och skolbaserad utbildning. *För det andra* regleringen av utbildningen via statlig lagstiftning och kollektivavtal. Lärlingarna är alltså anställda under utbildningstiden. Kostnaderna för utbildningen delas mellan tre parter: staten, företagen och lärlingarna själva via låga lärlingslöner.⁵² *För det tredje* bör den nära förbindelsen mellan företagen och de fackliga organisationerna betonas. Utbildningsmodellen är ett avgörande inslag i det tyska systemet för *industrial relations*.⁵³ *För det fjärde* handlar det om den starka betoningen på yrkesfärdigheter i kombination med etablerade och allmänt accepterade certifieringsregler.

Det faktum att utbildningsmodellen löser en del av de komplikationer som förknippas med free rider-problemet, och samtidigt har fungerat som en hörnpelare i utbytet mellan partsintressena på arbetsgivar- och löntagarsidan, kan bidra till att förklara systemets kontinuitet över tiden. Samtidigt är utbildningen inne i ett förändringsskede, delvis framtvingade av statsfinansiella skäl (bl.a. kopplade till återföreningen med Östtyskland) och delvis av strukturella skäl.

I Tyskland har det på senare år funnits en tendens till att fler ungdomar väljer bort den vanliga yrkesutbildningen till förmån för mer avancerade

---

⁵¹ W. Müller, S. Steinmann & R. Ell, a.a., i Y. Shavit & W. Müller, (eds.), a.a., Oxford 1998, s. 158.

⁵² N. O'Higgins, *Youth Unemployment and Employment Policy. A Global Perspective*, Geneva 2001.

⁵³ W. Streeck, J. Hilbert, K.-H. van Kevelaer, F. Maier & H. Weber, *The Role of the Social Partners in Vocational Training and Further Training in the Federal Republic of Germany*, WZB Discussion Papers, October 1987.

tekniska utbildningar, i fackskolor och yrkesakademier. Fackskolorna utgör en mer sofistikerad och tekniskt inriktad utbildning på gymnasial nivå med sikte på tjänstemannapositioner på mellannivå i företagen, medan yrkesakademierna erbjuder teknisk, ekonomisk och socialt inriktad yrkesutbildning på en högre nivå. I samband med detta har det också funnits farhågor om att lärlings-systemet kan förvandlas till en uppsamlingsplats för mindre läraaktig arbetskraft, något som varit vanligt i flera andra länder. Dessutom har det hävdats att det duala systemet har svårigheter att anpassa sig till den nya yrkesstruktur som följer av tjänstesektorns tillväxt och industrisektorns relativa tillbakagång. Den utpräglade industriinriktningen gjorde att kvinnor tidigare var kraftigt underrepresenterade inom yrkesutbildningen.⁵⁴ Detta bidrog sannolikt till att förstärka mönstret med ett lågt kvinnligt arbetskraftsdeltagande och en överrepresentation av kvinnor inom mindre kvalificerade arbeten. I dag är fördelningen av flickor och pojkar inom yrkesutbildningen betydligt jämnare, även om valen går i olika riktningar, samtidigt som den låga förvärvs-intensiteten bland kvinnor i arbetsföra åldrar kvarstår.

5.3 Generell utbildning på sekundär nivå

Som kontrast till det duala systemet brukar de amerikanska och brittiska erfarenheterna av en akademiskt inriktad utbildning på sekundär nivå framhållas. Gemensamt för USA och Storbritannien är, historiskt sett, frånvaron av väletablerade yrkesinriktade program som alternativ till teoretiskt inriktade studievägar på sekundär nivå. För övrigt är skillnaderna oerhört stora – och har också varit mycket stora sett i ett historiskt perspektiv. Andelen som går vidare från obligatorisk utbildning till gymnasial utbildning har traditionellt varit lägre i Storbritannien än i flertalet andra jämförbara länder, men andelen har ökat markant på senare år. Från 1980 till början av 1990-talet ökade andelen ungdomar som slutförde en gymnasial utbildning från drygt 30 procent till 45 procent. Andelen har därefter fortsatt att öka. Enligt OECD hade 68 procent av medborgarna i åldrarna 25-34 år en utbildning på gymnasial nivå år 2001.⁵⁵ I USA har utbredningen av gymnasieutbildning traditionellt varit mycket

---

⁵⁴ För kritiska synpunkter, se bl.a. C. Crouch, D. Finegold & D. Sako, *Are Skills the Answer? The Political Economy of Skill Creation in Advanced Industrial Countries*, Oxford 1999. Det bör också noteras att industrijobben fortfarande utgör en stor andel av den totala sysselsättningen i Tyskland i jämförelse med flertalet andra länder på motsvarande ekonomisk utvecklingsnivå.

⁵⁵ *Education at a Glance*, OECD 2002. Tabell A1.2.

starkare. 74 procent av ungdomarna i relevanta åldrar gick vidare till high school år 2000. Närmare 90 procent av medborgarna i åldrarna 25-34 år hade en high school-utbildning. USA har också historiskt avsatt betydligt större medel för utbildning än Storbritannien och flertalet andra europeiska länder, även om skillnaderna har minskat.⁵⁶

En annan skillnad mellan länderna är att det i Storbritannien under lång tid funnits en politisk önskan att utveckla yrkesutbildningen inom ramen för skolutbildningen på sekundär nivå, men också som en del av arbetsmarknadspolitiska insatser.⁵⁷ I början av 1940-talet föreslogs ett tredelat utbildnings-system på sekundär nivå. Tanken var att s.k. ”grammar schools” och ”secondary moderns” skulle locka till sig de mer akademiskt inriktade eleverna, medan en tredje teknisk gren skulle stå för yrkesutbildningen. Men det tekniska utbildningsalternativet fick aldrig något genomslag. Som mest omfattade det 4 procent av det totala antalet elever. Försök att etablera alternativa studievägar med teknisk inriktning förekom även senare, men misslyckades. Den obligatoriska utbildningstiden förlängdes liksom i flertalet länder under efterkrigstiden och från och med 1972 avslutades grundutbildningsstadiet först vid 16 års ålder. Men den förlängda skoltiden fylldes i huvudsak med ämnen som var avsedda att lägga en grund för vidare akademiska studier. I USA har å andra sidan en yrkesutbildning funnits tillgänglig på eftergymnasial nivå, i olika college-utbildningar, framför allt inom s.k. community colleges.⁵⁸

Andelen kvinnor som fullföljer utbildning på gymnasial nivå i Storbritannien och USA skiljer sig inte påtagligt från andelen män. Jämfört med Tyskland är förvärvsintensiteten bland kvinnor i arbetsföra åldrar högre i Storbritannien och USA. Kvinnor med fullbordad utbildning på sekundär nivå hade däremot lägre löner än män med samma utbildningsnivå i Storbritannien

---

⁵⁶ År 1999 motsvarade de offentliga utgifterna för utbildning på primär och sekundär nivå 3,5 procent av BNP i USA jämfört med 3,3 procent i Storbritannien. I Sverige var motsvarande nivå drygt 5 procent av BNP. *Education at a Glance*, OECD 2002. Tabell B3.1.

⁵⁷ Det bör noteras att utbildningssystemet i Storbritannien inte är enhetligt. Skottland skiljer sig från England och Wales. D. Finegold & D. Soskice, ”The Failure of Training in Britain: Analysis and Prescription”, i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1988.

⁵⁸ Community colleges omfattar i dag ca 10 miljoner studerande och erbjuder yrkesutbildning på olika områden. Flera community colleges samverkar med de sociala myndigheterna och erbjuder s.k. ”welfare-to-work” program. Skolformen började utvecklas under mellankrigstiden, bl.a. mot bakgrund av den höga arbetslösheten på 1930-talet.

och USA jämfört med kvinnorna i Tyskland.⁵⁹ I Storbritannien och USA, liksom i Tyskland, ligger kvinnors relativa löner betydligt under motsvarande nivåer i Sverige.⁶⁰ Dessutom är, som vi återkommer till i avsnitt 7, andelen flickor i åldrarna 16-24 år, som står utanför arbetskraften av andra skäl än studier, relativt hög i Storbritannien, USA och Tyskland jämfört med förhållandena i Sverige.⁶¹

5.4 Nya förutsättningar för yrkesutbildningen i Storbritannien

Utbildningssystemet i Storbritannien är splittrat och svåröverskådligt.⁶² I England och Wales finns tre huvudsakliga utbildningsinstitutioner för ungdomar i åldrarna från 16 år och uppåt: ”Sixth forms in Secondary Schools” (som också är öppna för yngre elever), ”Sixth-Forms Colleges” och ”Colleges of Further Education” (FE Colleges). Merparten av den skolförlagda yrkesutbildningen har skett inom FE Colleges. Vid sidan av dessa institutioner finns bl.a. en yrkesutbildning via särskilda utbildningsprogram för ungdomar (*Youth Training* och på senare år *New Deal*) samt statligt finansierad lärlingsutbildning (*Modern Apprenticeships*). Andelen ungdomar som valt yrkesinriktad utbildning inom skolans ram har, som framgått ovan, traditionellt varit mycket låg. Under 1980-talet ökade emellertid antalet ungdomar som gick ett- eller tvååriga yrkesinriktade kurser inom ramen för särskilda yrkesutbildningsprogram för arbetslösa ungdomar. Lärlingsutbildningen minskade i betydelse, men den fallande trenden bröts efter införandet av Modern Apprenticeship i början av 1990-talet. Inom ramen för Modern Apprenticeship ställs hårdare krav på utbildningens innehåll samtidigt som kontrollen över utbildningen har skärpts. Till skillnad från i Tyskland är det staten som står för hela finansieringen.

---

⁵⁹ OECD Table A13.2. Differences in Earnings Between Women and Men. [Http://www.oecd.org/els/education/eag2002/](http://www.oecd.org/els/education/eag2002/).

⁶⁰ I Sverige utgjorde, enligt OECD:s uppgifter, kvinnornas löner – oberoende av utbildningsnivå – drygt 70 procent av männens år 1999. I Tyskland, Storbritannien och USA var motsvarande uppgift 53 procent (år 2000), 54 procent (år 2001) respektive 51 procent (år 2001). Det bör noteras att dessa jämförelser gäller årsinkomster och att de inte har justerats för skillnader i antal arbetade timmar. Se vidare i avsnitt 7.

⁶¹ *OECD Employment Outlook July 2002*. Table 1.6c. Female aged 20-24 unemployment and non-employment rates, according to different definitions, 2000.

⁶² J. Payne, ”Recent Changes in School-to-Work Transition in England and Wales”, i D. Stern & D. A. Wagner, *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

Förutsättningarna för yrkesutbildningen i Storbritannien – både innehållsmässigt och volymmässigt – har förändrats på senare år. Detta beror dels på förändringar i utbildningssystemet under 1990-talet, och dels på den kraftigt ökade tillströmningen till skolförlagd utbildning på sekundär nivå. Många ungdomar hade tidigare svårigheter att klara examinationsprovet efter avslutad grundutbildning och var därmed utestängda från vidare utbildningsmöjligheter. Examinationsformerna har nu reformerats och fler har därmed fått tillträde till utbildning på gymnasial nivå. Dessutom har ett system för att värdera och jämföra olika utbildningar, ett nationellt certifierings- och valideringssystem, utformats under 1990-talet. Detta har i sin tur ökat yrkesutbildningarnas värde, både ur arbetsgivares och enskilda elevers synpunkt. *National Vocational Qualifications* (NVQ:s) samt *General National Vocational Qualifications* (GNVQ:s) syftar till att öka yrkesutbildningarnas status och jämförbarhet med akademisk utbildning.⁶³ Den tilltagande elevtillströmningen till heltidsundervisningen har alltså lett till en ökning av antalet och andelen elever som följer skolförlagd yrkesutbildning.⁶⁴ Andelen elever som följer skolförlagd yrkesutbildning, antingen specialiserad yrkesutbildning eller en blandning av akademiska och yrkesorienterade ämnen, har ökat och utgjorde vid 1990-talets första hälft ca 40 procent av samtliga elever.⁶⁵ Som en kon-sekvens av detta minskade andelen ungdomar som följde de statsfinansierade yrkesutbildningsprogrammen, vid sidan av skolorganisationen, från slutet av 1980-talet och början av 1990-talet.

5.5 Den gymnasiala utbildningens ställning och inriktning i USA

I USA gjordes betydande insatser för att etablera en enhetlig och bredare utbildning på sekundär nivå redan under tidigt 1900-tal. Den amerikanska ekonomisk-historikern Claudia Goldin har i flera uppsatser behandlat den s.k. high school-rörelsen under 1900-talets första decennier, en rörelse som ledde till en kraftig utbredning av den gymnasiala utbildningen, och resulterade i ökad rörlighet och minskad inkomstspridning under en period av kraftig

---

⁶³ J. Payne, a.a., i D. Stern & D. A. Wagner, *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

⁶⁴ I mitten av 1980-talet lämnade fyra av sju 16-åringar utbildningssystemet för att förvärsarbeta på heltid. Tio år senare stannade sju av tio 16-åringar i fulltidsundervisning.

⁶⁵ J. Payne, a.a., i D. Stern & D. A. Wagner, *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999, s. 490.

ekonomisk tillväxt från 1940-talet fram till 1960-talet.⁶⁶ I själva verket menar hon att USA uppfann den offentligt finansierade massutbildningen på sekundär nivå. Detta återspeglades sedan i ett kraftigt utbildningsövertag gentemot Europa och är en viktig förklaring till att USA etablerades som ekonomisk supermakt i samband med andra världskriget. Redan under 1940-talet hade andelen av ungdomarna som genomgick high school ökat till 60 procent, även om det fanns betydande regionala skillnader med låga nivåer i de södra delstaterna. Vid mitten av 1950-talet hade andelen ungdomar i åldern 18 år med utbildning på sekundär nivå ökat till närmare 80 procent samtidigt som inte något land i Europa nådde upp till en andel motsvarande 40 procent.⁶⁷

Claudia Goldin menar att de stora offentliga investeringarna i utbildning gav stora och lätt urskiljningsbara fördelar, åtminstone fram till 1970-talet. Inkomstklyftorna minskade när skillnaderna i tillgång på humankapital avtog mellan individerna, framför allt under 1940-talet och åren efter andra världskriget. Rörligheten på arbetsmarknaden ökade och sannolikt underlättades också en snabb teknisk förändring inom näringslivet. Dessutom lades en grund för en stor andel studerande på högre nivåer. Andelen i åldrarna mellan 20 och 25 år som deltog i utbildning på eftergymnasial nivå utgjorde år 2000 drygt 33 procent i USA jämfört med ca 25 procent som OECD-snitt.⁶⁸ Skillnaden var betydligt större för några decennier sedan. Även när det gäller utbildning på eftergymnasial nivå har alltså USA:s försprång reducerats kraftigt under senare decennier.

Goldin betonar emellertid att det som var en fördel för USA i ett tidigare skede under 1900-talet kan ha blivit en nackdel under senare decennier. Den

---

⁶⁶ Se bl.a. C. Goldin, "The Human Capital Century and American Leadership: Virtues of the Past", i *Journal of Economic History*, June 2001, samt C. Goldin & L. F. Katz, "The Legacy of U.S. Educational Leadership. Notes on Distribution and Economic Growth in the 20th Century", i *American Economic Review*, Papers and Proceedings, May 2001. Löneklyftan mellan den högsta och den lägsta inkomstdecilen minskade med 30 procent under 1940-talet. Under de efterföljande decennierna ökade lönespridningen något samtidigt som reallönerna ökade kraftigt för alla grupper på arbetsmarknaden. Den stora förändringen kom på 1980-talet då löneskillnaden mellan den högsta och lägsta inkomstdecilen ökade med knappt 25 procent samtidigt som den genomsnittliga reallönen minskade med 2,4 procent. C. Juhn, a.a., i *Industrial & Labor Relations Review*, No. 3 1999.

⁶⁷ Vi bortser här från att utbildningarna på sekundär nivå inte alltid är jämförbara ur kvalitetssynpunkt. Se vidare i C. Goldin, a.a., i *Journal of Economic History*, June 2001, Figure 1. Secondary School Enrolment Rates for European Nations and the United States, c 1955.

⁶⁸ *Education at a Glance*, OECD 2002. Tabell A2.1. Efter andra världskriget utformades ett mer generöst finansiellt stöd till de som ville läsa på college. Syftet var bl.a. att ge möjligheter för hemvändande krigsveteraner att söka sig till högre utbildning.

industridominerade arbetsmarknad som efterfrågade en arbetskraft med god generell kompetens, men med relativt lite av kvalificerad yrkeskunskap, existerar inte längre. Parallellt med att avkastningen minskat på high school-utbildning har utbytet av universitetsutbildning ökat kraftigt. Dessutom har kvalitén på high school-utbildningen försämrats på många håll. Segregationen inom utbildningen har tilltagit, inte minst p.g.a. ett politiskt motstånd mot att avsätta resurser för investeringar i offentliga skolor. Det sistnämnda bidrar inte bara till att förklara det kraftiga fallet i ungdomars relativa löner, givet att det finns ett samband mellan löneutveckling och löntagarnas kompetens, utan möjligen också det förhållandet att produktivitetsskillnaderna inom olika utbildningsgrupper tycks ha tilltagit på senare decennier.⁶⁹ Efterkrigsdecenniernas trend mot minskad utbildningssegregering har därmed brutits och ersatts av tilltagande klyftor i humankapital och ekonomiska villkor.

De ökade svårigheterna för ungdomar med svaga studieresultat att etablera sig på arbetsmarknaden, i kombination med ett tilltagande missnöje, särskilt bland arbetsgivare, med innehållet i och elevernas utbyte av high school, har bidragit till försök att reformera utbildningen på sekundär nivå. Framför allt har reformsträvandena syftat till att öka utrymmet för yrkesutbildning inom ramen för high school och community colleges. Utgångspunkten var en reform år 1990 som innebar att federala medel till yrkesutbildning enbart avsattes för program som integrerade branschorienterad utbildning med etablerade akademiska ämnen.⁷⁰ Utbildningarna skulle precis som akademiskt inriktade motsvarigheter ge möjligheter till vidare studier på college eller universitet. Några exempel på dessa nya inslag var s.k. ”career majors”, ”career clusters” och ”career pathways”. De nya utbildningarna, ibland kallade karriärakademier, har betraktats som framgångsrika. Teoretiska ämnen organiseras

---

⁶⁹ Se C. Juhn, K. M. Murphy & B. Pierce, ”Wage Inequality and the Rise in Returns of Skill”, i *Journal of Political Economy*, No. 3 1993. Författarnas huvudresultat är att löneskillnaderna har ökat dramatiskt i USA, både mellan olika grupper (med olika arbetslivserfarenhet, utbildning etc.) och inom enskilda grupper (med samma arbetslivserfarenhet, utbildning etc.). För närmare hälften av samtliga yngre arbetstagare med en arbetslivserfarenhet på maximalt 10 år var reallönen i själva verket lägre i slutet av 1980-talet än vid 1960-talets mitt. Det faktum att icke observerbara faktorer slår igenom så kraftigt i förklaringarna till den ökade lönespridningen inom respektive grupp, med samma utbildningsnivå och erfarenhet på arbetsmarknaden, gör också att man kan misstänka att den allt mer skiftande kvalitén på high school-utbildningen är en av förklaringarna till ungdomars löneeftersläpning generellt, men också till den ökade spännvidden inom ungdomsgruppen.

⁷⁰ D. Stern & D. A. Wagner, a.a., i D. Stern, & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

runt ett yrkesområde – hälso- och sjukvård, elektronik, it, etc. – och utbildningarna ges på skolor som omfattar alla slags utbildningar, både teoretiska och arbetsmarknadsorienterade. Utvärderingar visar att studenterna inom karriärutbildningarna är mindre frånvarande och fullföljer utbildningen i högre grad än elever inom andra studievägar.⁷¹

5.6 Parallella utbildningsinsatser

Yrkesutbildningens traditionellt svaga ställning inom den skolförlagda utbildningen har bidragit till att det har vuxit fram en grundläggande yrkesinriktad utbildning inom andra institutioner, både i Storbritannien och i USA. I Storbritannien fanns som framgick ovan flera sådana inslag. Under 1960-talet etablerades t.ex. *Manpower Service Commission* (MSC) som skulle administrera och ta initiativ på yrkesutbildningsområdet. I MSC deltog representanter för staten och arbetsmarknadens huvudorganisationer. Åtgärderna inriktades på såväl arbetsmarknadspolitik, lärlingsutbildning som kompetensutveckling i enskilda företag. Ett annat och sentida exempel på ambitionen att befärma yrkesutbildningen, den här gången speciellt bland arbetslösa ungdomar, var de särskilda yrkesutbildningsprogram som omnämndes ovan (*Youth Training Scheme*, numera ersatt av *New Deal*). Utvärderingsstudier gav emellertid en ganska nedslående bild av både sysselsättnings- och inkomsteffekter.⁷²

Också i USA har yrkesutbildning etablerats vid sidan av skolorganisationerna. *Job-Corps* är ett sådant exempel. *Job-Corps* är ett ungdomsprogram som årligen omfattar ca 77.000 socialt mindre privilegierade elever i åldersgruppen 16-24 år som inte har fullföljt skolan och därmed riskerar att fastna i bidragsberoende.⁷³ Utbildningen omfattar både teoretiska och praktiska moment och ger deltagarna möjligheter att fullborda en high school-examen. Utvärderingsstudier har påvisat att *Job-Corps* ger positiva resultat för deltagarna. Åren 1996-97 deltog totalt drygt en miljon personer i riktade utbildningsinsatser inom ramen för arbetsmarknadspolitiska åtgärder.⁷⁴ Motsvarande antal personer som deltog i ungdomsinsatser var knappt 700.000. Det bör

---

⁷¹ D. Stern & D. A. Wagner, a.a., i D. Stern, & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

⁷² P. Ryan, "The School-to-Work Transition", i *Journal of Economic Literature*, March 2001.

⁷³ R. Beiming, *Arbetsmarknad och arbetsmarknadspolitik i USA. En beskrivning november 2002*, Svenska ambassaden i Washington (publicerad rapport).

⁷⁴ *The Public Employment Service in the United States*, OECD 1999. Table 6.2.

emellertid understrykas att de arbetsmarknadspolitiska insatserna – relativt sett – har en begränsad räckvidd i USA. Detta illustreras av en uppgift om andelen av arbetskraften som någon gång deltog i arbetsmarknadsutbildning under åren 1996-97 i USA jämfört med OECD-genomsnittet: 0,8 procent jämfört med 2,4 procent.⁷⁵

En annan sida av yrkesutbildningen är den utbildning som antingen sker i arbetslivets regi eller i nära anslutning till arbetslivet. I Storbritannien har den höga ungdomsarbetslösheten lett till ett förnyat intresse för lärlingsutbildning. Sedan 1990-talets första hälft har den traditionellt svaga lärlingsutbildningen utvecklats på flera olika nivåer (se mer om Modern Apprenticeship ovan). Lärlingsutbildningarna organiseras via *National Training Organisations*. Man räknar med att ca 40 procent av de större företagen i England erbjuder lärlingsutbildningsprogram. Även i USA har intresset tilltagit för den utbildning som sker i arbetslivet. Ett uttryck för detta är en lag som antogs 1994: *the School-to-Work Opportunities Act*.⁷⁶ Lagen var ett resultat av en längre diskussion om de begränsade förbindelserna mellan arbetslivets kunskapskrav och utbildningen på sekundär nivå. Den kan också ses som en uppföljning av den reform av yrkesutbildningen inom high school som genomfördes 1990. Avsikten med the School-to-Work Opportunities Act var att underlätta lärandet och arbetsmarknadsetableringen för de ungdomar som hade svårt att klara high school och vars utsikter till egenförsörjning tycktes allt bräckligare. Via lagen anslogs medel för lokala partnerskap mellan skolor, myndigheter och enskilda företag. Innehållet i de insatser som initierades för att underlätta övergången mellan skola och arbetsliv varierade och omfattade allt från lärlingsutbildning till mer av yrkesvägledning i skolorna. Enligt en utvärdering fick lagen förhållandevis stort genomslag. Drygt 25 procent av samtliga företag med fler än 20 anställda har i något avseende varit inblandade i de federalt uppmuntrade partnerskapen. De federala anslagen upphörde emellertid i och med utgången av år 2001. Kritiken mot lagen gick ut på att det var viktigare att uppmuntra ungdomars intresse för högre studier på college än att avsätta skattemedel för att öka företagets engagemang i utbildningen på sekundär nivå.

---

⁷⁵ *The Public Employment Service in the United States*, OECD 1999. Table 6.1.

⁷⁶ K. L. Hughes, T. R. Bailey & M. J. Mechur, *School-to-Work: Making a Difference in Education. A Research Report to America*, Columbia University 2001.

Utredningar visar att företag i USA investerar ca 60 miljarder dollar i personalutbildning.⁷⁷ Det motsvarar i sin tur mellan 2,5 och 3 procent av den totala lönesumman. Anna Lynél som har studerat personalutbildningen i amerikanska företag menar att tekniska processer, data och IT-kunskap länge dominerat innehållet i utbildningen, men att kompetensutveckling relaterat till ett yrke nu har passerat dessa inriktningar i omfattning. Det sistnämnda ska sannolikt ses mot bakgrund av krisen för it- och telekomrelaterad industri. Överhuvud taget tycks personalutbildningen ha en mer kvalificerad inriktning. Det handlar alltså inte om ”grundläggande” yrkesutbildning i vanlig bemärkelse.⁷⁸ Företagens nära samarbete med universitetsinstitutioner är ett av uttrycken för detta. Den mest expansiva delen av den högre utbildningen utgörs i dag av företagsuniversitet (*Corporate Universities*).

5.7 Tre utbildningsmodeller

Sammanfattningsvis har vi mot bakgrund av den historiska och internationella översikten kunnat urskilja tre olika modeller för utbildning på sekundär nivå: A. En huvudsakligen skolbaserad organisation med betydande inslag av branschrelaterad utbildning som illustreras väl av de svenska erfarenheterna. B. En dual modell där arbetsliv och skola samverkar inom ramen för en yrkesinriktad lärlingsutbildning. C. En huvudsakligen generellt eller akademiskt inriktad utbildning på sekundär nivå, med obefintliga eller marginella inslag av yrkesutbildning.

Skillnaderna mellan motpolerna USA och Tyskland återspeglas bl.a. i förståelsen av begreppen karriär, sysselsättning och yrke. Karriärsbegreppet syftar oftast på en persons växande erfarenheter och ökade status över tiden. Men begreppet används också för att illustrera en horisontell – och i vissa fall nedåtgående – rörelse på arbetsmarknaden. Alla individuella karriärvägar leder inte till ökad status.

---

⁷⁷ A. Lynél, ”Företagens nya kompetensmarknad”, i K. Abrahamsson, m.fl., (red.), a.a., Lund 2002.

⁷⁸ Flera undersökningar i USA pekar på att arbetsgivares värdering av kvalifikationerna hos personer med enbart high school-utbildning är mycket låg. En undersökning utförd av US Census Bureau 1995 visade att 20 procent av arbetsgivarna misstrodde skolornas kapacitet att förbereda ungdomarna för arbetslivet. En annan undersökning från 1994 visade att 71 procent av ett urval arbetsgivare erbjöd någon form av personalutbildning, men att enbart 3 procent finansierade utbildning på en grundläggande high school-nivå. J. E. Rosenbaum, ”Preconditions for Effective School-Work Linkages in the United States”, i D. Stern & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999, s. 511.

Till skillnad från uppfattningen i USA är den tyska förståelsen orienterad mot en reglerad karriär inom ett större företag eller en byråkratisk organisation. I Tyskland är sysselsättning förknippat med yrke, medan det i USA kan betyda såväl ett jobb som en profession. Professionsbegreppet är i USA kopplat till college- eller universitetsutbildning, medan sysselsättning i betydelsen ett jobb endast antas förutsätta en minimal utbildning och begränsad upplärning i företagets regi. I Tyskland är följaktligen yrkesidentiteten central. Den grundläggs via utbildningen på sekundär nivå och antas prägla sysselsättningen under hela den arbetsföra perioden i livet, på olika nivåer och i olika verksamheter.⁷⁹

Samtidigt som skillnaderna mellan utbildningens uppläggning och inriktning således har varit betydande i de länder som studerats har översikten visat att det finns tendenser till att utbildningsmodellerna närmast sig varandra på senare år. I USA och Storbritannien har detta illustrerats av att grundläggande yrkesutbildning getts ett större utrymme på sekundär nivå. I Tyskland finns samtidigt strävanden att bredda det duala systemet till att täcka nya delar av arbetsmarknaden och till att också omfatta mer av traditionellt akademiskt inriktad utbildning.

I de följande avsnitten kommer de olika utbildningsmodellerna att diskuteras i ett bredare ekonomiskt och välfärdspolitiskt sammanhang. Vi kommer också att mycket preliminärt bedöma effektiviteten i de olika modellerna utifrån ett antal variabler: ungdomsarbetslöshetens relativa omfattning, arbetslösheten fördelat på grupper med olika utbildningsnivå, inaktivitetskvoter samt inkomstspridning. Men innan vi gör det kan det finnas anledning att diskutera utbildningsmodellerna i ljuset av skilda institutionella förhållanden på de nationella arbetsmarknaderna, s.k. arbetsmarknadsregimer.

6 Arbetsmarknadsregimer och utbildningsmodeller

Arbetslöshetsnivåerna steg i flera länder i Europa på 1970-talet och har därefter legat kvar på höga nivåer relativt de två föregående decennierna. Orsakerna till den höga arbetslösheten diskuteras ständigt, bl.a. i OECD:s publikationer. En vanlig utgångspunkt i OECD:s utredningar är att rigida institutioner på arbets-

---

⁷⁹ Se W. R. Heinz, a.a., i W. R. Heinz, (ed.), *From Education till Work. Cross-National Perspectives*, Cambridge 1999.

marknaden och generösa trygghetssystem har bidragit till att arbetslösheten har kunnat bita sig fast på så höga nivåer under så lång tid. Detta var t.ex. utgångspunkten i OECD:s inflytelserika *Jobs Study* som publicerades i olika delar under första hälften av 1990-talet.⁸⁰ Huvudinriktningen i denna utredning var att det krävdes strukturella reformer i avreglerande riktning för att Europa skulle kunna återgå till efterkrigsdecenniernas höga tillväxttal och fulla sysselsättning.

Men arbetslöshetsfrågorna relaterades också till utbildningen. Yrkesutbildningen utgjorde därför ett annat viktigt tema i *Jobs Study*. Utredningen konstaterade att de länder som hade utformat den mest framgångsrika yrkesutbildningen – med avseende på arbetskraftens kompetens, övergången från skola till arbete och vidare fortbildning i arbetslivet – också var de som hade någon form av organiserat partssamarbete. Den uppfattning som kommer fram i OECD:s *Jobs Study* bekräftas också av forskningsresultat som visar att effektivitetsvinsterna i företagen i stor utsträckning bestäms av ett vardagligt förbättringsarbete som bygger på medarbetares enskilda eller gemensamma initiativ. Förmågan och motivationen till förbättringar påverkas av utbildningsnivån, men också av samarbetsklimatet på arbetsplatsen. Ett fungerande samarbete mellan arbetsgivare och fackföreningar ses som en av flera viktiga förutsättningar för den kontinuerliga förbättringen av produkter och produktion i företagets vardag.⁸¹ I *Jobs Study* förordades mer samverkan mellan partsorganisationer kring yrkesutbildningen och utvidgat offentligt stöd till utbildningsinsatser i arbetslivet.

Förslagen om en organiserad yrkesutbildning – både inom den reguljära utbildningsorganisationen och i enskilda företag – kan tyckas paradoxala i ljuset av de övriga förslagen som går i mer marknadsliberal riktning. Men man bör då notera att OECD samtidigt betonar att små löneskillnader och höga skatter utgör ett allvarligt hinder för mer omfattande utbildningsinvesteringar, både ur företagets och enskilda individers synpunkt. I en uppföljning till *Jobs Study* konstaterar OECD att enskilda nationer i Europa i allt för stor utsträckning utnyttjar traditionella argument om marknadsmisslyckanden på utbildningsområdet som förevändningar för offentliga ingripanden som enbart

---

⁸⁰ Se *The OECD Jobs Study. Evidence and Explanations*, Paris 1994. För en närmare diskussion om *Jobs Study*, dess innehåll och inflytande, se L. Magnusson, a.a., Stockholm 2000.

⁸¹ Se bl.a. C. Brown, M. Reich & D. Stern, "Becoming a high-performance work organization: the role of security, employee involvement and training", i *The Journal of Human Resource Management*, No 2 1993.

syftar till minskade inkomstklyftor.⁸² I själva verket kan en ökad löneflexibilitet och lägre ersättningsnivåer i socialförsäkringarna vara en förutsättning för att enskilda och företag ska lockas till mer omfattande utbildningsinvesteringar.⁸³

6.1 Arbetsmarknadens flexibilitet under olika regimer

I diskussionerna om arbetslöshetens orsaker ställs ofta liberala arbetsmarknads- och välfärdsregimer mot mer institutionella och reglerade.⁸⁴ Utgångspunkten är inte sällan en jämförelse mellan Europa och USA. Implicit hävdas att den amerikanska arbetsmarknaden skulle vara mer sysselsättningsbefrämjande än den europeiska. I USA ökade sysselsättningen med 58 procent – motsvarande 47 miljoner nya jobb – från 1970 till 1996. Under samma period ökade antalet sysselsatta med enbart 12 procent i Europa. Sysselsättningsgraden i arbetsför ålder minskade i Europa från 65 till 60 procent, medan den ökade i USA från 60 till 75 procent. Spegelbilden av sysselsättningstillväxten i USA var samtidigt ökade inkomstklyftor med en stor grupp arbetande fattiga. Inom ramen för *workfare* har betydande offentliga resurser avsatts i form av skattelättnader för låginkomsttagare för att i praktiken göra det möjligt att leva på lågproduktiva jobb. I Västeuropa har det också genomförts skattesänkningar och avregleringar i syfte att uppmuntra sysselsättningen. Men i huvudsak har välfärdssystemen hållits intakta. Betoningen har legat på sociala investeringar och högproduktiva jobb snarare än massiva skattesänkningar för att skapa utrymme för låglönejobb.

Minskar då den institutionella regimen flexibiliteten i termer av sysselsättning, rörlighet och utbildning? För att besvara den frågan är det viktigt att redogöra för vad det är för flexibilitet som avses.⁸⁵ Till att börja med åsyftas vanligtvis en *kvantitativ flexibilitet*. Härmed avses företags möjligheter att anpassa arbetskraftens storlek efter efterfrågeförändringar. Dessa för-

---

⁸² *Implementing the OECD Jobs Strategy: Member Countries' Experience*, OECD 1997.

⁸³ Det heter bl.a.: "...However, a compressed wage structure and generous social transfers limit the financial returns to private investment in human capital, and it is not clear to what extent public expenditure can compensate for weaker incentives for private investments in this area..." *Implementing the OECD Jobs Strategy: Member Countries' Experience*, OECD 1997, s. 17.

⁸⁴ Se t.ex. H. Siebert, "Labor Market Rigidities: At the Root of Unemployment in Europe", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 3 1997 samt S. Nickell, "Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 3 1997.

⁸⁵ M. Regini, "The Dilemmas of Labour Market Regulation", i G. Esping-Andersen & M. Regini, (eds.), *Why Deregulate Labour Markets?*, Oxford 2000.

hållanden regleras i flertalet länder, antingen via lagstiftning eller via avtal mellan partsorganisationer (turordningsregler, avgångsvederlag och omställningsavtal). Till den kvantitativa flexibiliteten skulle man möjligen också kunna hänföra arbetsgivarens möjligheter att på egen hand reglera löner och andra anställningsvillkor. För det andra brukar man tala om *funktionell flexibilitet*. Härmed avses företagets möjligheter att anpassa enskilda löntagares arbetsuppgifter som ett resultat av efterfrågeförändringar, teknikutveckling etc. Den funktionella flexibiliteten beror i stor utsträckning på villkoren på företagets interna arbetsmarknader, arbetskraftens kompetens, graden av rörlighet, betydelsen av senioritetsprinciper, gränsdragning och revir mellan olika yrkesgrupper etc. Utbildningssystemet spelar en avgörande roll för den funktionella flexibiliteten. Det handlar då både om arbetskraftens generella utbildningsnivå och om utbildning inom arbetslivets ram. Den tyska och japanska arbetsmarknaden brukar sägas ha en hög grad av funktionell flexibilitet, men däremot en begränsad kvantitativ flexibilitet, medan motsatsen gäller för England och USA präglade av en mer marknadsliberal regim.

Ett välbekant problem är att det finns konflikter mellan olika slags flexibilitetskrav. Kvantitativ och lönemässig flexibilitet kan utvecklas på bekostnad av funktionell flexibilitet. Vinster av marknadsanpassad lönesättning och oreglerade anställningskontrakt kan neutraliseras av produktivitetssänkande kostnader: tilltagande konflikter, samarbetssvårigheter, minskat utbildningsintresse och motstånd mot ny teknik. Avregleringsstrategins kritiker brukar också framhålla att erfarenheterna inte talar för några nämnvärt positiva samhällsekonomiska effekter av marknadsliberala reformer.⁸⁶ T.ex. tycks inte nivån på skattekvoten ha något påtagligt förklaringsvärde vad gäller storleken på arbetslösheten. Sammanhållna partsorganisationer och koordinerade kollektivavtal har en sysselsättningshöjande effekt samtidigt som aktiva insatser inom arbetsmarknadspolitiken, framför allt utbildningsinsatser, tycks ha (svagt) positiva sysselsättningseffekter. Några entydiga arbetslöshetshöjande effekter

---

⁸⁶ Se t.ex. J. Schmitt & J. Wadsworth, *Is the OECD Jobs Strategy Behind US and British Employment and Unemployment Success in the 1990s?*, CEPA Working Paper April 2002; D. Baker, A. Glyn, D. Howell & J. Schmitt, *Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence*, CEPA Working Paper November 2002; S. Nickell, a.a., i *Journal of Economic Perspectives*, No. 3 1997. För en närmare diskussion om fackföreningarnas betydelse och effekter ur samhällsekonomisk synpunkt, se bidragen till T. Boeri, A. Brugiavini & L. Calmfors, (eds.), *The Role of Unions in the Twenty-First Century*, Oxford 2001.

av arbetsskyddslagstiftning har inte heller kunnat urskiljas.⁸⁷ Svårigheterna att ekonometriskt bekräfta några avgörande negativa effekter på sysselsättning och arbetslöshet av de ”rigida” institutionella förhållandena på merparten av den europeiska arbetsmarknaden, i jämförelse med USA:s och Storbritanniens liberala regimer, har föranlett ekonomer att rikta uppmärksamheten på villkoren på andra marknader, bl.a. sambanden mellan bristande konkurrens på produktmarknaderna å ena sidan och nivån på arbetslösheten – och då särskilt långtidsarbetslösheten – å andra sidan.⁸⁸

6.2 Institutionernas betydelse

Som framhölls inledningsvis har intresset för att studera olika utbildningsmodeller i ljuset av välfärds- och arbetsmarknadsregimer ökat på senare år. I det följande kommer diskussionen om de samhällsekonomiska effekterna av olika regimer att fullföljas med särskild betoning på sambandet mellan utbildningsorganisation och regim, samt villkoren för övergången skola-arbetsliv, på arbetsmarknader präglade av de tre utbildningsmodeller som diskuteras ovan.

Komparativa institutionella fördelar (*comparative institutional advantage*) är ett begrepp som kan vara användbart när effekterna av olika arbetsmarknadsregimer och utbildningsmodeller diskuteras. Utgångspunkten är att olika institutionella villkor på arbetsmarknaden återspeglar skilda villkor för företagande, produktinriktning och innovationsstrategier.⁸⁹ Förhållandena i USA och Storbritannien, med marknadliberala regimer, kontrasteras mot förhållandena på kontinenten och i Skandinavien med mer av regleringar och offentliga ingripanden på olika marknader. Frågan är då vilken roll utbildningens organisation och inriktning spelar i detta sammanhang. Utbildningen och kompetensförsörjningen svarar mot de skiftande behov som de olika institutionella uppsättningarna ger upphov till. Karaktären på företagens produktinriktning och innovationsmönster ger upphov till särskilda krav på arbetskraftens kunskaper och färdigheter. Men det finns också en annan

---

⁸⁷ Det sistnämnda konstaterades också i OECD:s egna publikation *Employment Outlook : "Employment Protection and Labour Market Performance"*, i *Employment Outlook* 1999.

⁸⁸ Se t.ex. B. Holmlund, "Summaries", i *Labour Market Policy and Job Creation. Swedish and U.S. Experiences*, Stockholm 1997.

⁸⁹ Se t.ex. D. Soskice, "Openness and Diversity in Transatlantic Economic Relations", i B. Eichengreen, (ed.), *Transatlantic Economic Relations in the Post-Cold War Era*, New York 1998 samt D. Finegold & D. Soskice, a.a., i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1988.

dimension i detta. De sociala trygghetssystemens uppbyggnad i kombination med anställningstryggheten ger särskilda förutsättningar för enskilda individers efterfrågan på mer specifik yrkeskunskap relativt mer generell utbildning.

Den marknadsliberala arbetsmarknadsregimen i USA kännetecknas bl.a. av ett begränsat anställningsskydd och jämfört med förhållandena i flertalet europeiska länder korta anställningsperioder.⁹⁰ Den brittiske nationalekonomen David Soskice menar att detta i kombination med skarpa konkurrensförhållanden på flertalet marknader har bidragit till en framgångsrik innovationsförmåga på nya produkt- och teknikområden, t.ex. inom halvledare, telekommunikation, bioteknik etc.⁹¹ Den påtagliga rörligheten, på arbetsmarknaden men också i företagens produktstrategier, har i sin tur gett upphov till en ökad efterfrågan på generell kompetens, d.v.s. kvalificerade kunskaper som ger förutsättningar för snabb omställning och anpassning till nya krav.

6.3 Efterfrågan på utbildning under olika regimer

Välfärdspolitikens utformning påverkar följaktligen också enskilda individers efterfrågan på utbildning. Intresset för yrkesutbildning, såväl företags- som branschspecifik sådan, hämmas av osäkra anställningsförhållanden och restriktiva socialpolitiska trygghetssystem som ger begränsad ersättning vid inkomstförluster. Dessutom bidrar stora löneklyftor, och osäkerhet om den framtida löneutvecklingen i ett system där lönerna i stor utsträckning bestäms individuellt efter marknadsprinciper, till att minska efterfrågan på yrkesspecifik utbildning. Individens efterfrågan på olika slags utbildning, mer yrkesorienterad respektive mer generell eller akademiskt inriktad, styrs således av ett slags försäkringsmotiv.

Osäkra arbetsmarknadsförhållanden, och sociala trygghetssystem som ger ett mycket begränsat inkomstskydd, gör att den rationelle individen i största möjliga utsträckning försöker gardera sig mot arbetslöshet genom en bredare

---

⁹⁰ Det kan vara intressant att notera att Danmark är ett land som delvis avviker från mönstret. Rörligheten på arbetsmarknaden är hög. Andelen som stannar i ett jobb mindre än ett år är bland de högsta – om inte högst – i Europa. Samtidigt är de sociala trygghetssystemen generösa och andelen av 16-24 åringarna i yrkesutbildning hög (drygt 50 procent). En hög ersättningsnivå i arbetslöshetsförsäkringen kombineras alltså med en hög rörlighet och betydande investeringar i yrkesutbildning. T. Wards, *The Construction of an Index of Labour Market Adaptability for EU Member States*, European Commission, October 2001.

⁹¹ M. Estevez-Abe, T. Ivesen & D. Soskice, "Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State", i P. A. Hall & D. Soskice, (eds.), *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundation of Comparative Advantage*, Oxford 2001.

utbildning, som kan öka valfriheten på arbetsmarknaden. USA skulle, sett över en längre tidsperiod, kunna ses som ett framgångsexempel. Storbritannien har emellertid haft större problem. David Soskice och David Finegold myntade i slutet av 1980-talet uttrycket "low skill equilibrium" för att karakterisera villkoren för näringslivet i Storbritannien. Bristen på såväl kvalificerad yrkesutbildning som en bredare utbildningsbas bidrog till att företagen inriktade sig på relativt okvalificerad produktion, mindre sofistikerad teknik och lågt betald arbetskraft.⁹² Men lösningen för Storbritanniens del var kanske inte i första hand att utveckla en yrkesutbildningsmodell efter kontinentalt mönster utan att följa USA i spåren när det gäller satsningar på omfattande breddutbildning.⁹³ Under den senaste tioårsperioden har det också, som framgått i tidigare avsnitt, skett en påtaglig ökning av antalet studerande på sekundär nivå samtidigt som arbetsmarknadsförhållandena förbättrats, inte minst för ungdomar.

I den motsatta regimen präglad av mer offentlig styrning, utvecklade partsrelationer på arbetsmarknaden och mer omfattande socialpolitiska trygghetssystem blir också, enligt detta synsätt, villkoren för företagande och efterfrågan på utbildning radikalt annorlunda. Långvariga anställningsrelationer och en reglerad lönebildning som resulterar i relativt små löneskillnader ger företag starka incitament att satsa på invanda produktområden och successiva innovationer på redan kända teknikfält. En mer långsiktigt inriktad produktmarknadsstrategi, som bl.a. yttrar sig i stabilare relationer mellan arbetsgivare och fackliga organisationer, underlättas också av att kapitalmarknaden är mindre dominerad av kortsiktiga avkastningskrav och ger mer utrymme för s.k. "patient capital".⁹⁴ Det sistnämnda ger företagen större möjligheter att investera i personal- och yrkesutbildning, investeringar som per definition har en mer

---

⁹² D. Finegold & D. Soskice, a.a., i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1988.

⁹³ D. Soskice, "Social Skills from Mass Higher Education: Rethinking the Company-Based Initial Training Paradigm", i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1993.

⁹⁴ Särskilt för Tysklands del brukar de goda förutsättningarna för långsiktiga investeringar framhållas. Många företag har förblivit familjeägda och enbart en mindre del av kapitalet förmedlas via aktiemarknaden. Bankernas starka ställning – i kombination med de restriktiva och delvis lagreglerade villkoren för företagsuppköp – har traditionellt ansetts ge ett stabiliserande inflytande på den tyska kapitalmarknaden, och indirekt möjliggjort en långsiktig inriktning på kunskapsintensiv kvalitetsproduktion snarare än priskonkurrerande massproduktion. C. Crouch & W. Streeck, a.a., London 1997, D. Soskice, a.a., i B. Eichengreen, *Transatlantic Economic Relations in the Post-Cold War Era*, New York 1998, samt F. M. Scherer, a.a., Washington 1999.

långsiktig karaktär. Dessutom bidrar relativt små löne-skillnader, långvariga anställningsrelationer och ett utbyggt inkomstskydd till att enskildas efterfrågan på företags- och branschspecifika yrkesfärdigheter blir större. Riskerna förknippade med en ”smal” yrkesutbildning ter sig mindre påtagliga inom ramen för denna institutionella regim.

7 Utbildningsmodeller och övergången skola-arbetsliv

Vad kan då sägas om de faktiska effekterna av olika utbildningsmodeller med avseende på ungdomars villkor på arbetsmarknaden, förutsättningarna för övergången skola-arbetsliv och inkomstfördelningen? Utifrån uppgifter om arbetslöshetstal, inaktivitet och inkomstspridning kommer några stickprov att göras som grund för mycket preliminära bedömningar av olika utbildningsmodellers och regimers effekter. Men innan dess bör något mer generellt sägas om de senaste årens ökade svårigheter förknippade med ungdomars arbetsmarknadsetablering.

Det är väl känt att ungdomar drabbas hårdare av arbetslöshet än andra åldersgrupper. I länder med en mer organiserad övergång från skola till arbetsliv, bl.a. via en kvalificerad yrkesutbildning, har emellertid ungdomars arbetslöshet relativt andra åldersgrupper varit lägre.⁹⁵ Forskningen visar också att nivån på ungdomsarbetslösheten är mycket avhängig de allmänna efterfrågeförhållandena på arbetsmarknaden, bl.a. den ekonomiska tillväxten. Det innebär att det finns ett starkt samband mellan arbetslöshetstalen för kärngruppen på arbetsmarknaden, i åldrarna 25-54 år, och arbetslösheten för ungdomar. Däremot har skillnader i nivåer på ungdomars relativlöner ett begränsat värde när det gäller att förklara arbetslöshetstalen för ungdomar i olika länder.⁹⁶

---

⁹⁵ P. Ryan, a.a., i *Journal of Economic Literature*, No. 1 2001. Se också David Sterns och Daniel Wagners översikt om ungdomars arbetslöshet relativt äldres i “School to-Work Policies in Industrial Countries”, i D. Stern & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

⁹⁶ N. O’Higgins, a.a., Geneva 2001. Se även D. Stern & D. A. Wagner, a.a., i D. Stern, & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999, samt D. G. Blanchflower, “Youth Labor Markets in 23 Countries: A Comparison Using Micro Data” i samma volym.

Förutsättningarna för unga kvinnors etablering på arbetsmarknaden varierar också mellan olika länder. Andelen flickor som studerar på sekundär nivå är hög i samtliga länder som behandlas i denna rapport, men däremot finns det betydande skillnader när det gäller kvinnors förvärvsintensitet. Förvärvsintensiteten bland kvinnor i arbetsföra åldrar är lägre i Tyskland än i de andra länderna. Tittar vi däremot närmare på åldersgruppen 16-24 år framgår det att andelen flickor/unga kvinnor som står utanför såväl arbetskraften som organiserad utbildning är något lägre i Tyskland än i USA och Storbritannien, men betydligt högre än i Sverige. Vi återkommer till detta nedan. Dessa förhållanden har sannolikt mer med traditionellt könskodade utbildningsval, familjestrukturer och familje- samt barnomsorgspolitikerna att göra än med särskilda egenskaper hos de olika utbildningsmodellerna.

7.1 En negativ trend?

Förutsättningarna för övergången från skola till arbetsliv har blivit mer problemfyllda på senare år. Det tycks vara en internationell trend.⁹⁷ Parallellt med stigande arbetslöshet har långtidsarbetslösheten ökat. Inom OECD var fyra av tio ungdomar utan arbetstillfällen långtidsarbetslösa vid 1990-talets slut.⁹⁸ Detta kan jämföras med fem av tio arbetslösa bland de äldre. Sysselsättningsgraden har också sjunkit kraftigt. En viktig förklaring till den minskade sysselsättningsgraden är utbildning, men utbildningsexpansionen förklarar långt ifrån hela nedgången. I flera länder har också den åldersrelaterade inkomstprofilen utvecklats på ett sätt som är oförmånligt för ungdomar. Jämfört med 20-30-åringarna för två eller tre decennier sedan har dagens unga på arbetsmarknaden relativt sett lägre löner.

De förändringar som återges ovan är egentligen paradoxala eftersom de ekonomiska förutsättningarna utvecklats på ett sätt som kunde varit gynnsamt för ungdomar under 1980- och 90-talen.⁹⁹ Dels minskade andelen ungdomar i totalbefolkningen i flertalet industriellt utvecklade länder, dels innebar strukturförändringarna i näringslivet att nya arbetskraftsintensiva sektorer fick större utrymme – framför allt tjänste- och servicerelaterad verksamhet. Detta borde ha

---

⁹⁷ *Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.

⁹⁸ Gränsen för att räknas som långtidsarbetslös går här vid sex månader.

⁹⁹ R. B. Freeman, "The Youth Job Market Problem at Y2k", i *Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999. Se även *Employment Outlook 2002*, OECD.

gynnat ungdomar. Dessutom borde teknikutvecklingen ha gynnat ungdomar med uppdaterade utbildningar och goda kunskaper i språk och modern kommunikationsteknik. Ungdomar har generellt sett mer och längre utbildningar än äldre på arbetsmarknaden.

7.2 Ungdomsarbetslöshet

Hur har då utvecklingen sett ut under 1990-talet med utgångspunkt från de utbildningsmodeller och länder som diskuterats ovan? Nedan anges först den öppna arbetslösheten bland ungdomar. Det bör betonas att arbetslöshetstalen också inkluderar studerande. Om vi avlägsnar studerande skulle arbetslöshetstalen vara något lägre i Storbritannien och USA där fler studerande förvärvsarbetar och omvänt också är registrerade som arbetslösa.

Tabell 1. Arbetslöshet (procent) i åldrarna 16-24 år (andel av arbetskraften)

	1980	1985	1990	1995	2001
Tyskland*	3,9	9,5	5,0	8,2	7,5
Sverige	5,1	5,8	4,4	15,4	10,8
Storbritannien	13,5	21,9	9,0	15,3	8,7
USA	13,3	13,0	10,7	12,1	9,7

Källor: *Employment Outlook* 1987, 1998 och 2002.

*15-24 år.

Arbetslösheten bland ungdomar har, som framgår av Tabell 1, varit lägst i Tyskland och Sverige. Samtidigt har arbetslösheten ökat dramatiskt i Sverige under 1990-talet.¹⁰⁰ För Storbritanniens och USA:s del antyds den starka sysselsättningsstillväxten under 1990-talet. I samtliga länder gäller att etniska minoriteter drabbas hårdast av arbetslösheten. I USA löper svarta ungdomar

---

¹⁰⁰ År 1992 uppgick andelen arbetslösa i åldrarna 15-24 år, som andel av det totala antalet personer i åldersgruppen, till 3,3 procent i Tyskland, 6,3 procent i Sverige, 11,2 procent i Storbritannien och 8,9 procent i USA. 1989 var motsvarande arbetslöshetstal 6,4 procent i Tyskland, 3,0 procent i Sverige, 8,3 procent i Storbritannien och 10,5 procent i USA. Den kraftiga nedgången i arbetslöshetstalen i Storbritannien och USA under 1990-talets sista år framgår bl.a. av arbetslöshetstalen för åldersgruppen 20-24 år för år 2001 (andel av total population): 5,0 procent i Storbritannien respektive 4,0 procent i USA. Se *Employment Outlook 1992* samt *Education at a Glance 1995* samt 2002.

dubbelt så stor risk att drabbas av arbetslöshet som vita.¹⁰¹ I Sverige var arbetslösheten bland utländska medborgare, i åldersgruppen 20-24 år, 16,4 procent jämfört med 10,9 procent för svenska medborgare under första halvåret 2002. Enligt en annan uppskattning är risken att drabbas av arbetslöshet nästan fyra gånger så stor för ungdomar vars båda föräldrar har utomeuropeiskt ursprung jämfört med de som har svenska föräldrar.¹⁰²

Uppgifterna om den öppna arbetslösheten blir ganska missvisande om man vill bedöma könsskillnaderna på arbetsmarknaden. Arbetslöshetstalen för unga kvinnor skiljer sig inte mycket från mäns i motsvarande åldrar.¹⁰³ Däremot är det en betydligt högre andel unga kvinnor som står utanför såväl arbetskraften som organiserad utbildning, något som vi återkommer till.

Ett annat mått på vilka förutsättningar som ges ungdomar i övergången från skola till arbetsliv är ungdomsarbetslöshetens storlek relativt arbetslösheten i andra åldersgrupper.

---

¹⁰¹ N. O'Higgins, a.a., Geneva 2001, s. 29.

¹⁰² C. Lundh, L. Bennich-Björkman, R. Ohlsson, P. J. Pedersen & D.-O. Rooth, *Arbete? Var god dröj! Invandrare i Välfärdssamhället*, Stockholm 2002, Tabell 4.2. s. 74.

¹⁰³ Se t.ex. *Education at a Glance 2002*, Table C5.1b. Percentage of young women in education and not in education, by age group and work status (2001). År 2001 var arbetslöshetstalen lägre för unga kvinnor än unga män i samtliga länder som diskuteras i rapporten. Störst var skillnaderna i Tyskland och i Storbritannien.

Tabell 2. Ungdomsarbetslösheten (under 25 år) som procentuell andel av den totala arbetslösheten

	1989	1992	1995	2000
Tyskland	17,0	13,8	12,4	12,3
Sverige	35,2	29,5	22,7	17,9
Storbritannien	30,1	30,8	30,1	35,6
USA	36,9	32,0	35,0	37,4

Källa: *Historical Statistics 1970-2000*, OECD 2001.

Fördelningen av arbetslösheten mellan olika åldrar har historiskt varit betydligt mer gynnsam för ungdomar i Tyskland jämfört med ungdomar i de andra länderna. Kvoten mellan arbetslösheten bland ungdomar (16-24 år) och i primäråldrarna (25-54 år) uppgick år 2000 till 1 i Tyskland, 2,7 i Sverige, 2,8 i Storbritannien och slutligen 3,3 i USA.¹⁰⁴ I samtliga länder har kvoten ökat under 1990-talet, vilket alltså betyder att ungdomsarbetslösheten har ökat snabbare, respektive inte minskat i samma utsträckning, som arbetslösheten för primärgrupperna på arbetsmarknaden.¹⁰⁵ Minst har kvoten ökat i USA och absolut mest i Sverige, 2,3 procent respektive hela 31 procent.

7.3 Inaktivitetskvoter

De absoluta och relativa arbetslöshetstalen ger naturligtvis inte en fullständig bild av ungdomars arbetsmarknadsvillkor – eller problemen i samband med övergången från skola till arbetsliv. För att få en mer rättvisande bild av andelen ungdomar som inte lyckas etablera sig på arbetsmarknaden måste vi också inkludera dem som står utanför såväl arbetskraften (d.v.s. som inte är registrerade som arbetsökande) som organiserad utbildning, de s.k. inaktiva.¹⁰⁶ Här är dock uppgifterna mer knapphändiga. Dessutom skiljer sig de inak-

---

¹⁰⁴ OECD *Employment Outlook 2002*, Tabell 1.B.1. Ratios of Youth to prime-age adult unemployment rates.

¹⁰⁵ J. Schmitt & J. Wadsworth, a.a., CEPA Working Paper April 2002, Fig. 11 s. 53.

¹⁰⁶ Översiktliga jämförelser av inaktivitetskvoter bland ungdomar i olika länder har tidigare presenterats i P. Ryan, a.a., i *Journal of Economic Literature*, March 2001, samt i L. Schröder, *Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv*, IFAU Forskningsrapport 2000:4.

tivitetskvoter som anges i olika källor åt på ett sätt som gör att uppgifterna måste tolkas med stor varsamhet.¹⁰⁷

Tabell 3. Inaktivitet bland ungdomar i åldrarna 20-24 år som procentuell andel av det totala antalet personer i åldersgruppen (enligt OECD). Inom parentes anges motsvarande kvoter i åldrarna 16-19 år

	1989	1996	1999	2001
Tyskland	8,2 (3,0)	8,2 (2,0)	10,4 (3,1)	10,8 (3,7)
Sverige	n	9,5 (5,6)	5,0 (3,3)	5,1 (3,3)
Storbritannien	10,1 (3,9)	10,1 (5,0)	n	9,7 (4,7)
USA	n	10,8 (5,5)	10,5 (5,0)	10,4 (4,6)

n=uppgift saknas.

Källor: *Employment Outlook* 1992 och 2002, *Education at a Glance* 1998, 2001 och 2002.

Andelen ungdomar som står utanför både utbildning och arbetskraft uppvisar inte så stora variationer som arbetslöshetstalen för de år som redovisats ovan. I åldersgruppen 16-19 år är inaktivitetskvoten som väntat lägre än ibland ”unga äldre” i åldrarna 20-24 år. Lägst har nivån varit i Tyskland. Skillnaden förklaras av ett högre utbildningsdeltagandet i Tyskland. För åldrarna 20-24 år kan vi konstatera att den tyska inaktivitetskvoten har ökat medan motsvarande kvoter i Storbritannien och USA varit relativt stabila eller svagt minskande från en hög

¹⁰⁷ I *Preparing the Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market* (OECD, 1999) anges mycket höga inaktivitetskvoter för ungdomar i åldrarna 18 respektive 22 år, framför allt i Storbritannien och USA. Dessa inaktivitetstal återges av bl.a. Lena Schröder (2000). Men uppgifterna bekräftas inte i *Education at a Glance* (även om *Education at a Glance* använder ett bredare åldersspann, åldrarna 16-19 år respektive 20-24 år). Jag har valt att gå efter försiktighetsprincipen och återge uppgifterna i *Education at a Glance*. Det kan dessutom noteras att Paul Ryan (2001) återger inaktivitetskvoter som verkar vara alldeles för höga för Sverige, Storbritannien och USA. Resultatet får därmed en klar och förmodligen oberättigad ”bias” i ”tysklandsvänlig” riktning. En förklaring är att inaktivitetskvoter oftast anges enbart för män, med utgångspunkt från antagandet att kvinnors ”inaktivitet” inte skulle vara förknippade med samma sociala problembild. Men huvudproblemet är naturligtvis att forskningen om – och kartläggningen av – inaktivitet bland ungdomar ännu är i sin linda. Det går t.ex. inte att urskilja de som gör värnplikt respektive visats utomlands. Trots detta är det rimligt att anta att uppgifterna ger en relativt rimlig bild av de hinder och de sociala problem som är förknippade med övergången från skola till arbetsliv i flera industriellt utvecklade länder.

utgångsnivå. De höga inaktivitetskvoterna i Storbritannien och USA har också betonats i tidigare forskning.¹⁰⁸ Inaktivitetskvoten bland svenska ungdomar i åldrarna 20-24 år ökade sannolikt under 1990-talets första hälft för att sedan sjunka kraftigt under andra hälften av 1990-talet. Som framgår av Tabell 3 ligger den svenska inaktivitetskvoten bland ”unga äldre”, enligt OECD:s uppgifter, långt under motsvarande nivåer i de andra länderna. Vi återkommer till uppgifterna om inaktiviteten bland 20-24-åringar i Sverige i nästa avsnitt. Givet våra ofullständiga uppgifter blir den preliminära slutsatsen att andelen arbetslösa och inaktiva sannolikt har varit högre i Storbritannien och USA än i Sverige och Tyskland, men att skillnaderna mellan länderna har minskat – framför allt under senare hälften av 1990-talet.

För USA:s vidkommande har flera forskare pekat på att inaktivitetskvoten för män i arbetsföra åldrar har ökat sedan 1970-talet parallellt med kvinnors ökade förvärvsintensitet. Bland män i åldrarna 18 till 63 år minskade arbetskraftsdeltagandet från 93 procent 1967 till 87 procent 1987. Bakom dessa siffror döljer sig en kraftig nedgång i sysselsättningsgraden bland dem som saknade fullständig high school-utbildning, från 89 procent 1967 till 75 procent 1987.¹⁰⁹ Trots detta har alltså sysselsättningen i USA ökat påtagligt under de två senaste decennierna. En viktig förklaring till sysselsättningsuppgången är följaktligen att fler kvinnor etablerat sig på den öppna arbetsmarknaden. 1970 uppgick kvinnors sysselsättningsgrad till 49 procent. Fram till 1995 ökade kvinnors förvärvsintensitet till närmare 72 procent. Ökningen har varit särskilt stark bland ensamstående kvinnor. Utbildningsnivån har dock en helt avgörande betydelse för förvärvsintensiteten. Bland ensamförsörjande kvinnor med en utbildning som understeg 12 år – d.v.s. som inte har fullbordat high school – har förvärvsintensiteten sjunkit till under 50 procent.¹¹⁰ Den negativa trenden vad gäller inaktiviteten bland dem med svagast utbildning är ett uttryck för de problem som präglar den amerikanska utbildningsmodellen och arbetsmarknadsregimen av i dag. Utvecklingen avviker påtagligt från erfaren-

---

¹⁰⁸ Se Paul Ryan i *Journal of Economic Literature*, March 2001, samt Lena Schröder, IFAU 2000.

¹⁰⁹ C. Juhn, ”Decline of Male Labor Market Participation: The Role of Declining Market Opportunities”, i *The Quarterly Journal of Economics*, February 1992.

¹¹⁰ F. D. Blau, ”Trends in the Well-Being of American Women, 1970-1995”, i *Journal of Economic Literature*, March 1998. Enligt Francine Blau minskade arbetskraftsdeltagandet bland män utan fullbordad high school-utbildning från 89 procent 1970 till 72 procent 1995.

heterna under de första decennierna efter andra världskriget (se avsnittet 5 ovan).

I samtliga länder var det fler unga kvinnor som stod utanför arbetskraften och organiserad utbildning än män.

Tabell 4. Procentuell andel kvinnor respektive män, 20-24 år, som stod utanför såväl arbetskraften som utbildning år 2001 (enligt OECD). Inom parentes anges motsvarande andel i åldrarna 16-19 år

	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>
Tyskland	14,6 (4,0)	7,3 (3,3)
Sverige	5,8 (1,8)	4,4 (4,6)
Storbritannien	15,2 (6,1)	4,4 (3,4)
USA	15,5 (6,1)	5,8 (4,3)

Källa: *Education at a Glance 2002*.

Uppgifterna i Tabell 4 gäller bara ett år, men mycket lite talar för att skillnaderna mellan kvinnor och män såg väsentligt annorlunda ut under den föregående tioårsperioden. Andelen kvinnor som står utanför såväl arbetskraften som utbildning är avsevärt större än andelen män i samtliga länder utom Sverige. Skillnaderna beror i huvudsak på att färre unga kvinnor studerar i USA och Storbritannien än i Tyskland och Sverige. Fler kvinnor i dessa åldrar förvärvsarbetar också i Storbritannien och USA än i Tyskland och Sverige, men skillnaden är inte så stor. Den största skillnaden i sysselsättningsintensitet gäller de yngre i åldrarna mellan 16 och 19 år. I Storbritannien var drygt 18 procent av ungdomarna i tonåren registrerade som förvärvsarbetande år 2001. Motsvarande andel i Tyskland var drygt 5 procent. För åldrarna 20-24 år var uppgifterna knappt 47 procent respektive drygt 44 procent.

År 2001 var det en större andel unga kvinnor i åldrarna 20-24 år som tillhörde gruppen inaktiva i Storbritannien och USA än i Tyskland, även om skillnaden inte var så stor. Skillnaden är större bland de yngre, under 20 år, och det förklaras främst av att en större andel flickor i dessa åldrar studerar i Tysk-

land.¹¹¹ För hela åldersgruppen 16-24 år kan vi preliminärt konstatera att betydande delar av differenserna i inaktivitetstal mellan länderna förklaras av skillnader i andelen flickor/unga kvinnor som deltar i utbildning.

Av Tabell 4 framgår att inaktivitetskvoten för flickor i Sverige är lägre än motsvarande kvot för pojkar i åldrarna 16-19 år. I åldrarna 20-24 år är dock andelen inaktiva större bland kvinnor än bland män, vilket kommer att diskuteras närmare i avsnitt 8. Inaktivitetskvoten bland unga kvinnor i Sverige har också ökat under 1990-talets andra hälft, trots förbättrade villkor på arbetsmarknaden. Lägre arbetslöshetstal för unga kvinnor tycks alltså delvis maskera ökad inaktivitet.

7.4 Utbildningsnivåns betydelse – en jämförelse mellan Tyskland och USA

Det finns också andra aspekter än arbetslöshetens åldersmässiga fördelning och inaktivitet som är intressanta att lyfta fram om vi ska försöka närma oss frågan om de olika utbildningsmodellernas och arbetsmarknadsregimernas effekter på övergången från skola till arbetsliv. Till att börja med kan det vara viktigt att studera skillnaden i arbetslöshetstalen mellan olika utbildningsgrupper. Inledningsvis konstaterades att utbildningsnivåer har stor betydelse för att förklara skillnader i sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande inom EU. Frågan är hur det ser ut i de länder vi diskuterat ovan? Från teoretisk synpunkt vore det rimligt att anta att länder med mer liberala arbetsmarknads- och välfärdsregimer skulle uppvisa lägre arbetslöshetstal bland lågutbildade, genom att låga löner tilläts kompensera bristen på humankapital. Det finns uppgifter om arbetslöshetstal och sysselsättningsgrad, fördelade efter utbildningsnivå, som belyser förhållandena i Tyskland och USA.

---

¹¹¹ Andelen studerande flickor/unga kvinnor i Tyskland var drygt 89 procent i åldrarna 16-19 år respektive drygt 37 procent i åldrarna 20-24 år. I Storbritannien var motsvarande andelar drygt 71 procent respektive knappt 34 procent. I USA var andelarna drygt 78 procent respektive knappt 32 procent.

Tabell 5. Arbetslöshetstal i olika utbildningsgrupper tre år efter avslutad utbildning (procentuell andel av arbetskraften)*

	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>
<i>Lägre än gymnasial utbildning</i>		
Tyskland	8,9	7,7
USA	34,6	29,4
<i>Gymnasial utbildning</i>		
Tyskland	5,9	1,8
USA	14,4	15,8
<i>Universitetsutbildning</i>		
Tyskland	0,6	12,3
USA	5,7	3,5

* Uppgifterna gällande Tyskland baseras på uppföljningar åren 1984-1995. Motsvarande undersökning för USA täcker åren 1979-1993.

Källa: *Preparing Youth for the 21st Century. The transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.

Tabell 6. Sysselsättningsgrad i olika utbildningsgrupper tre år efter avslutad utbildning (andelen av arbetskraften)*

	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>
<i>Lägre än gymnasial utbildning</i>		
Tyskland	79,2	91,9
USA	31,9	64,8
<i>Gymnasial utbildning</i>		
Tyskland	89,9	96,3
USA	68,0	77,7
<i>Universitetsutbildning</i>		
Tyskland	82,7	87,7
USA	86,9	94,7

* Uppgifterna gällande Tyskland baseras på uppföljningar åren 1984-1995. Motsvarande undersökning för USA täcker åren 1979-1993.

Källa: *Preparing Youth for the 21st Century. The transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.

De stora skillnaderna mellan Tyskland och USA när det gäller utbildningsrelaterade arbetslöshetstal och sysselsättningsintensiteter strider mot vad som skulle kunna förväntas utifrån ett enkelt teoretiskt antagande. Uppgifterna i Tabellerna 5 och 6 visar att lågutbildade i Tyskland, trots regleringar och svagare kvantitativ flexibilitet, tycks ha haft lättare att etablera sig på arbetsmarknaden inom en treårsperiod efter avslutad utbildning än motsvarande grupper i USA. I själva verket är både inaktivitet och arbetslöshet i USA kraftigt koncentrerad till den grupp på arbetsmarknaden som har lägst inkomst. Den genomsnittliga tiden i sysselslöshet – p.g.a. arbetslöshet eller inaktivitet – ökade enligt en uppskattning med 16 procentenheter, eller 8 veckor, för den lägsta inkomstdecilen från slutet av 1960-talet fram till slutet av 1980-talet.¹¹²

---

¹¹² C. Juhn, Kevin M. Murphy & R. H. Topel, *Why has the Natural Rate of Unemployment Increased over time?*, Brooking Papers on Economic Activity, Volume 1991, Issue 2.

Dessa uppgifter ger en bild av att de olika utbildningsmodellerna och arbetsmarknadsregimerna kan bidra till olika förutsättningar för övergången skola-arbetsliv i allmänhet, men kanske för de lågutbildades etableringsmöjligheter i synnerhet.

Tabellerna illustrerar också att kvinnor med en lägre utbildning tycks ha betydligt svårare än män, på motsvarande utbildningsnivå, att erhålla sysselsättning. Skillnaden är också större i USA än i Tyskland (upp till utbildning på universitetsnivå). En förklaring kan vara att fler unga kvinnor i Tyskland tar del av en yrkesinriktad utbildning. Kvinnorna utträder emellertid snabbare ur arbetskraften med stigande ålder i Tyskland jämfört med förhållandena i Storbritannien och USA.¹¹³

7.5 Lönespridning mellan olika utbildningsgrupper

Frågan är då hur lönespridningen ser ut i relation till de olika utbildningsmodellerna och arbetsmarknadsregimerna. I Tabell 7 nedan återges skillnader i lönespridning för samtliga fyra länder.

---

¹¹³ För hela åldersgruppen 25-64, med avslutad utbildning på gymnasial nivå, uppgick kvinnornas sysselsättningsintensitet till 70 procent i Tyskland, 83 procent i Sverige, 77 procent i Storbritannien och 73 procent i USA (år 2001). OECD. Annex 3, Table 6. [Http://www.oecd.org/els/education/eag2002/](http://www.oecd.org/els/education/eag2002/).

Tabell 7. Relativlön i olika utbildningsgrupper i åldrarna 25-64 år. Lönen för gymnasieutbildade=100

	1992		1999	
	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>
<i>Lägre än gymnasial utbildning</i>				
Tyskland	84	88	85*	77*
Sverige	92	88	89*	87*
Storbritannien	70	80	68	73
USA	65	66	63	65
 <i>Universitetsutbildning</i>				
Tyskland	175	170	128*	126*
Sverige	156	160	125*	136*
Storbritannien	206	171	173	149
USA	170	164	163	176

* Avser 1998.

Källor: *Education at a Glance* 1995 och 2001.

Lönespridningen mellan grupper med olika utbildningsnivåer är avsevärt mer begränsad i Tyskland och Sverige än i USA och Storbritannien. Samtidigt har de lågutbildade männens relativa löner sjunkit påtagligt i Tyskland under 1990-talet.

Något givet samband mellan sysselsättningsökning och minskad fattigdom finns inte. Under åren 1992 till 2000 skapades 17 miljoner nya jobb i USA samtidigt som antalet kontantunderstödsberoende hushåll halverades från 5 miljoner 1994 till 2,5 miljoner 1999.¹¹⁴ I den mest utsatta gruppen – ensamförsörjande kvinnor – minskade andelen försörjningsberoende från 48 procent 1980 till 30 procent 1998. Arbetslösheten sjönk till den lägsta nivån på 30 år: runt 4-5 procent. Men den ökade sysselsättningen har inte lett till minskad

---

¹¹⁴ Valfärdsreformen från 1997 innebar hårdare krav för dem som var beroende av "welfare". Bidragstagarna måste utföra bestämda motprestationer: arbete under 30 veckotimmar eller deltagande i arbetsförberedande utbildning. R. Beiming, a.a, Svenska ambassaden i Washington, november 2002 (opublicerad rapport).

fattigdom.¹¹⁵ En stor andel amerikaner lever under mycket knappa och osäkra förhållanden. Ungefär 12 procent – eller mer än 30 miljoner människor – klassas som fattiga. Fattigdomsstrecket dras vid en årlig hushållsinkomst som understiger 8.100 dollar (för en familj på fyra personer). De fattiga blir också allt fattigare. Trots den ekonomiska expansionen under 1990-talet ökade andelen av de fattiga med en hushållsinkomst som understeg hälften av fattigdomsstrecket till drygt 40 procent.

Andelen löntagare som har löner som understiger fattigdomsstrecket (drygt åtta dollar per timme) har bara minskat marginellt och uppgår nu till drygt 25 procent. Det är en högre nivå än under 1970-talet. Andelen kvinnor med löner som understiger fattigdomsgränsen uppgick 1999 till drygt 33 procent jämfört med drygt 20 procent bland männen. Det kan tilläggas att ungefär 40 procent av löntagarna saknar sjukförsäkring och att ungefär hälften saknar pensionsförsäkring.¹¹⁶

7.6 Kvinnors relativa löner

Tabell 7 ovan säger inget om kvinnors löner i relation till mäns i motsvarande ålder och på motsvarande utbildningsnivå. För år 2001 har OECD offentliggjort statistik som visar kvinnors relativa årsinkomst fördelat på åldrarna 30-44 år samt utbildningsnivå. Statistiken återger således årslönen för en åldersgrupp som har hunnit etablera sig på arbetsmarknaden, vilket kan tala för att skillnaderna här snarast bör vara större än i yngre åldrar.

---

¹¹⁵ Uppgifterna är delvis hämtade från det amerikanska Economic Policy Institute (EPI). EPI:s hemsida finns tillgänglig på adressen www.epinet.org. Se också R. B. Blank, "Fighting Poverty: Lessons from Recent U.S. History", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 2 2000.

¹¹⁶ De som uppbär understöd är automatiskt sjukförsäkrade, men när de övergår från understöd till arbete mister de försäkringsskyddet.

Tabell 8. Kvinnors årslön i procent av mäns. Ålder 30-44 år, år 2001

	<i>Gymnasial utb.</i>	<i>Samtliga</i>
Tyskland	62	60
Sverige	74	71
Storbritannien	50	54
USA	60	60

Källa: OECD. Annex 3, Table 6. [Http://www.oecd.org/els/education/eag2002/](http://www.oecd.org/els/education/eag2002/).

Skillnaderna är som synes marginella mellan Tyskland och USA. Den totala lönespridningen är påtagligt större i USA och Storbritannien än i Tyskland, men det relativa avståndet mellan kvinnor och män är ungefär av samma storleksordning. Det bär dock understrykas att Tabell 8 återger årslöneuppgifter och alltså inte tar hänsyn till skillnader i arbetstid mellan länderna. Generellt sett är det kvinnors genomsnittligt kortare arbetstid som förklarar en del av avståndet till männen. Andelen deltidsarbetande kvinnor i arbetsföra åldrar är störst i Sverige och Storbritannien och lägst i Tyskland. Justerar vi för arbetade timmar ökar således kvinnors löneavstånd till männen i Tyskland jämfört med de andra länderna.

8 Övergången skola-arbetsliv i Sverige

I avsnittet ovan gavs en översiktlig bild av ungdomars arbetsmarknadsvillkor i Tyskland, Sverige, Storbritannien och USA mot bakgrund av nationernas olika utbildningsmodeller. I följande avsnitt ska vi fördjupa oss något i frågan om ungdomars villkor på den svenska arbetsmarknaden under de senaste två decennierna.

I Sverige ökade arbetslösheten kraftigare än i flertalet andra länder under början av 1990-talet, något som ska ses i perspektivet av att arbetslöshetstalen relativt sett varit mycket låga under det föregående decenniet. För ungdomar steg arbetslösheten snabbare än i andra åldersgrupper. I åldrarna 16-24 år ökade arbetslösheten från 3 procent i slutet av 1980-talet till 18 procent 1993. Därefter har arbetslösheten sjunkit och utgjorde under 1990-talets sista år ca 10 procent. Arbetslöshetstalen för flickor och unga kvinnor var något lägre än motsvarande tal för pojkar och unga män.

Etableringsfasen på arbetsmarknaden, d.v.s. den ålder då 75 procent av en kohort är sysselsatt, har förskjutits allt högre upp i åldrarna.¹¹⁷ 1987 låg etableringsåldern på 21 år. Vid 1990-talets mitt hade den ökat till 26 år för män och till 30 år för kvinnor. Arbetskraftsdeltagandet är något högre för flickor än pojkar i åldrarna 16-19 år, medan det omvända gäller i åldrarna 20-24 år. Under åren 2000 till 2002 understeg de unga kvinnornas (20-24 år) arbetskraftsdeltagande männens med i genomsnitt 5-6 procentenheter. Skillnaden i sysselsättningsintensitet var något mindre, vilket alltså avspeglas i något högre arbetslöshetstal för unga män relativt unga kvinnor.¹¹⁸

Utbildningsexpansionen är en viktig förklaring till den sjunkande sysselsättningsintensiteten. Mellan 1989 och 1997 ökade antalet studerande med 45 procent i åldersgruppen 16-24 år.¹¹⁹ Antalet sysselsatta i denna åldersgrupp minskade med 335.000 samtidigt som antalet studerande ökade med 125.000. Antalet arbetslösa ökade med 45.000 och antalet som stod utanför arbetsmarknaden av andra skäl än studier ökade med 55.000.

Bland de förvärvsarbetande ungdomarna ökade också lönerna långsammare än för vuxna under 1990-talet. Ungdomars relativa löner minskade således. De totala disponibla inkomsterna för ungdomsgruppen som helhet sjönk kraftigt som ett resultat av det minskade arbetsmarknadsdeltagandet. Det ökade socialbidragsberoendet, det förlängda kvarboendet hos föräldrarna och den tilltagande psykiska ohälsan bland ungdomar kan ses som några av följdverkingarna.¹²⁰

8.1 Inaktivitet under 1990-talet

1997 vände utvecklingen på arbetsmarknaden och sedan dess har sysselsättningen ökat, både antalet arbetslösa och studerande har minskat. Även antalet ungdomar med socialbidrag har minskat. Däremot har antalet som står utanför arbetskraften av andra skäl än studier, s.k. inaktiva, fortsatt att öka något. I en studie inom Näringsdepartementet framgick det att antalet inaktiva ungdomar är oroväckande hög i åldrarna upp till 24 år, inte minst i perspektivet av en förväntad framtida arbetskraftsbrist. I runda tal kan antalet inaktiva i

---

¹¹⁷ M. Börjeson, "Vad innebar 1990-talet för ungdomars livsvillkor?", i SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*.

¹¹⁸ *Arbetsmarknadsstatistik januari 2003*. Analysenheten, Näringsdepartementet.

¹¹⁹ P. Lundborg, "Vilka förlorade jobbet under 1990-talet?", i SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*.

¹²⁰ M. Börjeson, a.a., i SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*.

åldersgruppen 20-24 år räknas till ca 50.000.¹²¹ I Tabell 9 nedan återfinns de inaktiva bland ”hemarbetande” respektive ”övriga”. Det skulle i sin tur kunna tala för att de inaktivitetskvoter för svenska ungdomar som återgavs i avsnitt 7 är för låga.

Tabell 9. Ej förvärvsarbetande män och kvinnor i åldrarna 20-24 år, åren 1993-1999. Procentuell andel av det totala antalet individer i åldersgruppen

Kvinnor.

	Därav:						
	<i>Ej för värvsarb.</i>	<i>Stud.</i>	<i>A-under stöd.</i>	<i>Värnpl.</i>	<i>Förtids- pens.</i>	<i>Hemarb.</i>	<i>Övriga</i>
1993	50,0	23,0	13,9	0,0	0,7	3,8	8,6
1994	49,9	23,0	12,5	0,0	0,7	4,0	9,8
1995	50,6	25,8	11,5	0,0	0,7	3,6	9,0
1996	52,5	27,1	9,8	0,0	0,7	3,3	11,6
1997	53,5	31,4	7,0	0,1	0,8	2,8	11,4
1998	46,9	28,7	3,9	0,1	0,8	2,6	10,8
1999	49,3	30,7	3,5	0,1	0,9	2,4	11,8

¹²¹ Ds 2002:30 *Arbetskraftsutbudet och välfärden – aktuell politik och framtida utmaningar*. I denna siffra ingår inte värnpliktiga eller personer som varken förvärvsarbetar eller studerar p.g.a. svårigheter att organisera barnomsorgen. Se vidare i Tabell 9.

Män.

	Därav:						
	<i>Ej för värvsarb.</i>	<i>Stud.</i>	<i>A-under stöd.</i>	<i>Värnpl.</i>	<i>Förtids- pens.</i>	<i>Hemarb.</i>	<i>Övriga</i>
1993	51,9	18,9	19,5	3,2	0,8	0,1	9,5
1994	49,1	19,0	15,3	3,8	0,8	0,0	10,2
1995	46,9	21,8	12,1	3,8	0,8	0,0	8,4
1996	48,8	22,7	10,5	4,9	0,8	0,0	9,8
1997	48,2	25,8	7,6	4,7	0,9	0,0	9,2
1998	43,3	24,6	4,7	3,5	0,9	0,0	9,6
1999	43,3	24,9	3,9	3,3	1,0	0,0	10,1

A-understöd= arbetslöshetsunderstöd eller arbetsmarknadspolitiskt program.

Källa: Rams, SCB. [Http://www.scb.se/](http://www.scb.se/).

Av Tabell 9 ovan framgår att andelen ej förvärvsarbetande av de unga männen minskade snabbare efter det tidiga 1990-talets sysselsättningskris än bland kvinnorna. En förklaring är att en större andel av kvinnorna studerar. En annan förklaring är att sysselsättningen ökade långsammare för kvinnor än för män. Dessutom är andelen kvinnor som uppger att de arbetar i hemmet mycket känslig för efterfrågeförhållandena på arbetsmarknaden. Andelen i åldersgruppen som uppgav att de var hemarbetande minskade trendmässigt från 1970-talet och framåt, men nedåtgången bröts vid övergången till 1990-talet. Andelen unga kvinnor som stod utanför arbetskraften p.g.a. hemarbete minskade därefter till följd av de förbättrade konjunkturerna under 1990-talets andra hälft. Totalt sett ökade andelen inaktiva bland unga kvinnor under 1990-talets andra hälft samtidigt som andelen inaktiva unga män minskade i samband med de förbättrade efterfrågeförhållandena på arbetsmarknaden.

Ungdomar har drabbats i olika utsträckning av 1990-talskrisen beroende på social bakgrund. Forskningen tyder på att familjebakgrunden har haft stor betydelse för ungdomars arbetslöshet.¹²² Det finns ett påtagligt samband mellan

---

¹²² Se bl.a. S. Blomskog & L. Schröder, "Vilka ungdomar blir arbetslösa?", i A. Gullberg & M. Börjeson, (red.), *I vuxenlivets väntrum*, Umeå 1999 samt R. Åberg & M. Nordenmark, "Arbetslöshet och levnadsvillkor under 1990-talets krisår", i SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*.

föräldrarnas utbildningsnivå och årsinkomst, och förekomsten av arbetslöshet och socialbidragsberoende hos barnen. Ungdomars utbildning har heller inte skyddat särskilt väl mot arbetslöshet, framför allt inte under 1990-talet. Lång utbildning minskar helt klart arbetslöshetsrisken, men de gamla tvååriga gymnasieutbildningarna har inte varit lika effektiva i detta avseende. För pojkers del har det inte funnits någon skillnad mellan de med enbart grundskoleutbildning och de med tvååriga gymnasieutbildningar vad gäller inflöde i längre arbetslöshetsperioder. Detta konstaterande överensstämmer med resultaten av tidigare studier som pekar på att de gamla tvååriga yrkeslinjerna har haft en avtagande effekt på ungdomars uppåtgående rörlighet på arbetsmarknaden, både vad gäller arbetets innehåll och löneutveckling.¹²³ Utbildningarna har i minskande utsträckning kunnat kompensera för familjebakgrunden. Okvalificerade praktikplatser tycks inte heller ha haft någon nämnvärd effekt på anställningsbarheten under 1990-talet.

8.2 Utbildning och arbete

En av effekterna av svårigheterna på arbetsmarknaden under 1990-talet är således de ökade utbildningsvolymerna. Det finns ett entydigt samband mellan låg utbildningsnivå och långtidsarbetslöshet. Det är ur denna synpunkt positivt att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning minskat något under 1990-talet.¹²⁴ Samtidigt finns det flera oroväckande tendenser. Ungdomar med arbetarklassbakgrund har i långt mindre utsträckning än andra kompenserat arbetslöshet med mer utbildning. Dessutom kvarstår problemet med en ökad andel elever som lämnar gymnasieskolan med ofullständiga betyg.

Skolverkets undersökningar visar att andelen utan avslutad gymnasieutbildning fortsatte att öka under åren 1997-2000, d.v.s. efter att den nya och treåriga gymnasieskolan förverkligats.¹²⁵ Av dem som påbörjade sin gymnasieutbildning 1995 hade 78 procent fullföljt utbildningen inom fyra år. Motsvarande resultat för de som påbörjade utbildningen två år senare var 73 procent. Andelen 20-åringar som har uppnått grundläggande behörighet för studier vid universitet och högskolor har minskat under de senaste åren och utgjorde år 2000 59 procent. Minskningen är främst en följd av att färre elever slutför gymnasiestudierna. Nästan 30 procent av dem som föddes 1978 saknade

---

¹²³ L. Schröder, a.a., Stockholm 1995.

¹²⁴ SOU 2001:79 *Bokslut över välfärden*.

¹²⁵ *Barnomsorg, skola och vuxenutbildning. Jämförelsetal för huvudmän*, del 1. Skolverket 2001.

slutbetyg från gymnasieskolan våren 1999.¹²⁶ Var tionde person hade varken slutbetyg eller samlat betygsdokument. Endast 56 procent av dem med utomeuropeisk härkomst hade ett slutbetyg, vilket delvis också förklaras av att de tillbringade längre tid i gymnasieskolan. Ytterligare 16 procent av dem hade ett samlat betygsdokument.¹²⁷ Men trots den generellt svåra bilden för ungdomar med utländsk bakgrund hade den sociala bakgrunden ett högre förklaringsvärde än etniciteten för ungdomars studieresultat.

Skolverket har följt upp ungdomar födda år 1978 för att få en bild av vad som händer efter gymnasietiden. I rapporten *Efter skolan* framgår att studieresultaten hade stor betydelse för i vilken utsträckning ungdomarna förvärvsarbetade eller studerade på eftergymnasial nivå. Av dem som lämnade gymnasieskolan utan slutbetyg var ca 25 procent inaktiva tre och ett halvt år efter skoltidens slut, d.v.s. de varken förvärvsarbetade eller studerade.¹²⁸

8.3 Ungdomar utan gymnasieutbildning

I flera andra studier, bland annat inom ramen för Kommittén Valfärdsbokslut, har de svårigheter som väntar ungdomar med ofullständig gymnasieutbildning framhållits. Den trendmässiga nedgången i sysselsättningsintensitet för unga kvinnor och män som saknar fullbordad gymnasieutbildningen inleddes redan på 1970-talet. Svårigheterna tilltog sedan ytterligare under 1990-talet. En uppsats av Åsa Murray och Anders Skarlind, vid Lärarhögskolan i Stockholm, illustrerar dagens situation.¹²⁹ Ungdomar med en fullföljd treårig gymnasieutbildning har betydligt större chans att få ett arbete, och får sannolikt också en genomsnittligt högre lön än dem som saknar utbildning på motsvarande nivå. I studien redovisas samtidigt att andra bakgrundsfaktorer också har stor betydelse för om ungdomar har ett förvärvsarbete eller ej. Av dem som saknade

---

¹²⁶ För att få ett slutbetyg krävs betyg i samtliga kurser. Men som betyg räknas också icke godkänd (ig), d.v.s. det finns inget krav på godkänt resultat utan villkoret för slutbetyg är bara att man ska ha deltagit i undervisningen. De som inte deltagit i alla kurser får i stället ett samlat betygsdokument. För att uppnå allmän behörighet för högskolestudier krävs i sin tur att 90 procent av kurserna i gymnasieskolan avslutas med godkänt resultat. De speciella svårigheter som möter ungdomar med invandrarbakgrund och då speciellt i grundskolan – behandlas ingående i en rapport från SNS valfärdsråd: C. Lundh, L. Bennich-Björkman, R. Ohlsson, P. J. Pedersen & D.-O. Rooth, *a. a.*, Stockholm 2002.

¹²⁷ SCB, *Tema Utbildning: Ungdomars verksamhet*, nr 1 maj 2000.

¹²⁸ Skolverkets rapport 223, *Efter skolan*, Figur 8 s. 25.

¹²⁹ Å. Murray & A. Skarlind, *Ungdomar med och utan gymnasieutbildning på 1990-talets arbetsmarknad*. Lärarhögskolan i Stockholm, 2002 (stencil, IFAU).

fullbordad gymnasieutbildning var det de unga kvinnorna som drabbades av de största etableringssvårigheterna på arbetsmarknaden under 1990-talet. Oavsett utbildningsnivå har dock män och ungdomar födda i Sverige – som också framhållits ovan – betydligt större chans att få ett arbete än kvinnor och ungdomar födda utomlands.¹³⁰

Det starka sambandet mellan grundskolebetyg och sannolikheten för att en person ska fullfölja en gymnasieutbildning tyder dessutom, enligt Murray och Skarlind, på att ungdomar utan gymnasieutbildning har svårigheter i grundskolan. För dessa elever ter sig förmodligen en gymnasieutbildning såväl svår att uppnå som mindre lockande. Gymnasieskolan har haft svårt att ställa om sig till en skolform som omfattar alla elever, d.v.s. alla de 97 procent som för närvarande går direkt till gymnasieskolan från grundskolan.

8.4 Arbetslöshetens långsiktiga konsekvenser

En avgörande fråga är naturligtvis i vilken utsträckning arbetslöshet under unga år påverkar en persons välfärd längre fram. Ett argument för att effekterna inte skulle vara så påtagliga är att ungdomar i allmänhet drabbas av kortvarigare arbetslöshetsperioder än äldre arbetstagare. Flera internationella studier pekar dock på att ungdomsarbetslösheten har skadeverkningar som följer individerna genom livet, bl.a. i form av återkommande arbetslöshet, lägre inkomstnivåer och socialt utanförskap.¹³¹ Samtidigt ser bilden väldigt olika ut i olika länder, beroende på institutionella förhållanden på arbetsmarknaden och socialpolitikens utformning. För svenskt vidkommande har en generös arbetslöshetsförsäkring och omfattande arbetsmarknadspolitiska insatser framhållits som orsaker till att arbetslöshet i unga år inte tycks ha lika genomgående negativa följdverkningar för de drabbade individerna som i flera andra jämförbara länder.¹³² En effektiv arbetslöshetsförsäkring gör det möjligt för den arbetslöse att orientera sig mer på arbetsmarknaden, något som underlättar matchningsprocessen och gör att utbytet av humankapitalet på sikt kan förbättras. Dessutom begränsas framväxten av ett lågproduktivt segment på arbetsmarknaden.

---

¹³⁰ E. Ekström & Å. Murray, "Young Adults With no Further Education and Training and the Swedish Labour Market 1970s-1990s", i *European Journal of Education*, No. 3 2002, s. 252.

¹³¹ Se bl.a. D. Gallie & S. Paugam, (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*, Oxford 2000, samt N. O'Higgins, a.a., Geneva 2001. Vad gäller erfarenheterna i USA återfinns en översikt i T. A. Mroz & T. H. Savage, *The Long-Term Effects of Youth Unemployment*, Employment Policies Institute, New York, October 2001.

¹³² D. Gallie & S. Paugam, a.a., Oxford 2000 samt SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*.

Samtidigt finns det studier som visar att ekonomiska problem i unga år tenderar att följa individerna i högre ålder, även i Sverige.¹³³

9 En avrundning om den svenska utbildningsmodellen

Det sägs ofta att dagens arbetsmarknad ger helt nya förutsättningar för övergången mellan skola och arbetsliv.¹³⁴ För ett par decennier sedan handlade det fortfarande om *ett* och tidsmässigt väl avgränsat steg. I dag, menar många, handlar det om flera steg i båda riktningarna. I den anpassningskrävande och kunskapsbaserade ekonomin kommer individer att tvingas träda in och ut ur arbetskraften, bl.a. för att förädla sin kompetens. Utbildningen kommer alltså inte att avrundas vid en tidpunkt, efter gymnasiet eller högskolestudier, utan individerna måste ställa in sig på ett livslångt lärande. En slutsats av detta resonemang är att det skulle vara fel att tala om *en* övergång från skola till arbetsliv. Istället handlar det om en kontinuerlig rörelse under livet i båda riktningarna, mellan utbildning och arbete.

Det mesta talar också för att ungdomar i dag följer allt mer varierade färdvägar genom livet. Men med de ökade valmöjligheterna följer också i vissa fall en ökad social sårbarhet. Översikten om ungdomars arbetsmarknadsvillkor i några utvalda länder visar dessutom att utbildningskraven har ökat. I dag är utbildning på gymnasial nivå närmast en förutsättning för tillträde till arbetsmarknaden, och därmed indirekt för egenförsörjning, även om utbildning på sekundär nivå i formell mening inte är obligatorisk. Erfarenheterna talar för att övergången skola-arbetsliv i dag är mer mångfacetterad och tidsmässigt utdragen, inte för att övergångsperspektivet plötsligt blivit ovidkommande. Ungdomar drabbas generellt sett fortfarande hårdare av arbetslöshet och inaktivitet än äldre. Dessutom framgår det av statistiken att arbetsbyten bland äldre ofta är förenade med avancemang och högre inkomster, medan ungdomar som ofta byter jobb inte tycks erfa samma positiva effekter.¹³⁵ För äldre

---

¹³³ Se M. Börjeson, a.a., i SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*. Här hänvisas bl.a. till en publicerad uppsats av Annika Westberg, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

¹³⁴ Se t.ex. W. R. Heinz, a.a., i W. R. Heinz, (ed.), *From Education to Work. Cross-National Perspectives*, Cambridge 1999.

¹³⁵ L. Schröder, a.a., Stockholm 1995.

arbetskraft kan ny sysselsättning uppfattas som berikande kompetensmässigt, medan motsvarande företeelse för ungdomar ofta ger stigmatiserande resultat.

9.1 Preliminära slutsatser

Översikten av forskningen och de stickprovsmässiga nedslagen i statistiken antyder att den svenska utbildningsmodellen och arbetsmarknadsregimen historiskt har uppnått relativt goda resultat, åtminstone i jämförelse med USA och Storbritannien där yrkesutbildningen haft en mer underordnad betydelse jämfört med akademiskt inriktade utbildningar på sekundär nivå. Svenska ungdomar tycks, i en internationell jämförelse, ha drabbats i relativ liten utsträckning av arbetslöshet. Övergången till arbetsmarknaden verkar inte ha blockerats av inträdeshinder, något som bl.a. illustreras av att inkomstspridningen varit begränsad sett i ett internationellt perspektiv. Dessutom tyder den statistik som utnyttjats i denna rapport, liksom den forskning som presenterats, på att inaktivitetskvoten varit lägre för svenska ungdomar. En viktig förklaring till detta är ett högt utbildningsdeltagande bland både unga kvinnor och män i åldrarna upp till 24 år. Relativt få unga kvinnor har också stått utanför arbetskraften och organiserad utbildning till förmån för arbete i hemmen. I Tyskland, som tidigare uppvisat relativt låga arbetslöshets- och inaktivitetstal för unga män, är det en större andel av de unga kvinnorna som står utför såväl arbetskraften som utbildning i åldrarna 20-24 år.

Det material som presenterats i denna uppsats antyder också att det inom ramen för marknadsliberala regimer, med oreglerade villkor för övergången mellan skola och arbetsliv, tycks vara svårare att motverka tendenserna till marginalisering av dem med lägst utbildningsnivå och svagast social förankring. Förändrade kvalifikationskrav i spåren av ny teknik, nya arbetsorganisationer och förändrade konkurrensvillkor har fört med sig kraftigt försämrade förhållandena för dem som saknar utbildning på sekundär nivå.

I USA bidrog en expansiv industriell utveckling och stora satsningar på breddutbildning, efter andra världskriget, till att minska klyftorna mellan olika samhällsskikt. Den omvandling som har präglat näringsliv och politik sedan slutet av 1960-talet har emellertid skapat helt nya förutsättningar för arbetskraftsefterfrågan och kunskapsförsörjning. Tilltagande klyftor i humankapital återspeglades i växande skillnader i sociala villkor, även under 1990-talets långa tillväxtperiod och snabba sysselsättningsökning. Inaktiviteten bland de med svagast utbildning har ökat i omfattning. Bristen på etablerade yrkesutbildningsinstitutioner och instrument för att underlätta övergången från en

huvudsakligen akademiskt inriktad utbildning på sekundär nivå till arbetslivet skulle kunna bidra till att förklara detta. En annan hypotetisk förklaring är frånvaron av insatser för dem som aldrig påbörjar high school, alternativt lämnar high school i förtid.

Den tyska duala modellen skiljer sig åtskilligt från den svenska utbildningsmodellen, men båda modellerna representerar en regleringstradition. Tyskland har traditionellt framhållits som ett föredöme på yrkesutbildningsområdet och har också uppvisat låg ungdomsarbetslöshet parallellt med låg inaktivitet och relativt begränsad inkomstspridning. Men mycket tyder på att det tyska lärlingssystemet, som väckte så stor beundran under 1980-talet, står inför stora problem. Ökande inaktivitetstal för ungdomar på den tyska arbetsmarknaden stärker bilden av att modellen behöver reformeras för att svara mot de behov som ställs på 2000-talets arbetsmarknad. Dessutom illustrerar statistiken att unga kvinnor, liksom tidigare, i betydligt större utsträckning än unga män hamnar utanför såväl utbildning som arbetsliv i Tyskland, även om andelen kvinnor som påbörjar en utbildning ökat påtagligt och yrkesutbildningen därför blivit mindre könssegregerad än tidigare. De unga kvinnor som förvärvsarbetar har dessutom avsevärt lägre lönenivåer än förvärvsarbetande unga män. I de sistnämnda avseendena är skillnaden inte så stor jämfört med förhållandena i Storbritannien och USA. Svenska unga kvinnor har också lägre löner än män och står dessutom utanför arbetskraften och utbildning i större utsträckning än män, i åldrarna 20-24 år, men könskillnaderna är genomgående mindre.

9.2 Tilltagande problem för den svenska utbildningsmodellen

Mycket talar dock för att också den svenska utbildningsmodellen står inför avgörande problem. 1990-talets höga arbetslöshets- och inaktivitetstal kan inte bara avfärdas som ett övergående konjunkturfenomen. Den höga andelen ungdomar som tvingas följa gymnasieskolans individuella program, d.v.s. som inte klarar att studera inom ett ordinarie program, i kombination med den växande andelen som lämnar gymnasieskolan utan fullständiga betyg, bör rimligtvis uppfattas som allvarliga krissymptom. Gymnasieskolans tillkortakommanden när det gäller att förverkliga intentionen att ge alla en fullgod utbildning på sekundär nivå, som också ger en allmän behörighet för studier på högskole- och universitetsnivå, riskerar att leda till ökade svårigheter för allt större grupper att klara etableringen på arbetsmarknaden. Det kommer i så fall

inte bara att återspeglas i ökade arbetslöshets- och inaktivitetstal utan också i en kraftigt ökad inkomstspridning och ökade samhällsklyftor.

Gymnasiekommittén 2000 har haft i uppgift att diskutera gymnasieskolans framtida struktur för att bl.a. tillfredsställa kunskapsbehoven på den framtida arbetsmarknaden. Kommittén har också diskuterat hur gymnasieskolan på ett bättre sätt än i dag ska kunna klara uppdraget att ge alla ungdomar en fullständig utbildning på gymnasial nivå. De förslag som presenteras går som framhölls tidigare i rapporten ut på en mer enhetlig struktur, med färre och bredare ingångar, men där det ges utrymme för specialisering längre fram i utbildningen, under andra och tredje året. I avsnitt 4 konstaterades att förslagen kan ses som ytterligare ett steg på vägen mot en mer generellt och akademiskt inriktad gymnasieutbildning. Det betyder alltså att utrymmet för yrkesutbildning och framför allt färdigutbildning kommer att minska något, givet att förslagen förverkligas. Det finns två utpräglade risker förenade med denna inriktning.

För det första är näringslivets och den offentliga sektorns behov av yrkesutbildad personal inte tillgodosett inom dagens modell. Det beror i och för sig inte bara på gymnasieskolan utan också på att företag och myndigheter i allt för liten utsträckning tillfredsställer kompetensbehoven på egen hand. Men en reform av gymnasieskolan som ger framtidens elever än mindre av yrkesmässiga färdigheter förutsätter i praktiken både ett större utbildningsansvar hos enskilda företag och organisationer och mer av avslutande yrkesutbildning på högre nivåer. Båda dessa förutsättningar kan te sig tämligen orealistiska, inte minst i ljuset av ett begränsat statsfinansiellt utrymme för ytterligare stora utbildningsreformer, och bristen på samarbete mellan företag för att eliminera de osäkerheter som i dag hindrar mer omfattande investeringar i arbetslivs-förlagd utbildning.

För det andra riskerar bristen på yrkesanknytning i gymnasieskolan att slå ut de elever som är minst studiemotiverade och mest angelägna att snabbt etablera sig på arbetsmarknaden. De kommer i så fall få avsevärt svårare att klara övergången mellan skola och arbetsliv, givet att en fullföljd gymnasieutbildning närmast är ett villkor för att få ett jobb. Samtidigt blir det ett problem relaterat till den framtida arbetskraftsförsörjningen. För att kunna tillfredsställa den framtida arbetskraftsefterfrågan krävs inte bara högre sysselsättningstal bland de äldre i arbetskraften utan också bland ungdomarna. Givet att perioder av arbetslöshet och inaktivitet har långsiktigt negativa effekter på de drabbade individerna riskerar en utbildningsreform, som bidrar till att öka utbildnings-

klyftorna, inte bara att visa sig kostsam ur social utan också ur samhälls-ekonomisk synpunkt.

I dag finns arbetsmarknadspolitiska insatser för ungdomar som står utanför skolan. Kommunala ungdomsprogrammet riktar sig till arbetslösa ungdomar i åldrarna 16-19 år och ungdomsgarantin till åldrarna 20-24 år. Utvärderingsstudier pekar på att dessa insatser ger relativt begränsad utdelning för de ungdomar som deltar. Internationella erfarenheterna talar för att ungdomar i första hand bör erbjudas utbildning inom gymnasieskolans ram.¹³⁶ Parallella arbetsmarknadspolitiska insatser, riktade till ungdomar med svaga studieresultat och socialt utsatta hemförhållanden, riskerar bara att bli stigmatiserande för deltagarna. Men ska gymnasieskolan klara att ta hand om dem som i dag står utanför krävs ett tydligare kommunalt uppföljningsansvar och en helt annan beredskap för att stödja de med studiesvårigheter. Det är mot denna bakgrund positivt att Gymnasiekommittén 2000 både förordar att kommunernas ansvar för alla ungdomar upp till 20 år skärps samtidigt som dagens individuella program integreras med de ordinarie programmen och tillförs mer resurser. Programbeteckningen kommer enligt kommitténs förslag att upphöra. En individuell studiegång som garanterar deltagarna tillräcklig undervisningstid och ger möjligheter till kvalificerad yrkesträning, är förmodligen den enskilt mest angelägna och effektiva insatsen för att förekomma de risker som anfördes ovan, ökad utslagning från gymnasieskolan och höga arbetslöshets- och inaktivitetstal på kort och medellång sikt.

9.3 Den framtida utbildningsmodellen?

Konststycket inför framtiden är att förena utbildningsbredden med yrkes- och branschförankringen, det som historiskt varit den svenska utbildningsmodellens särdrag jämfört med såväl det duala systemet som mer akademiskt inriktade utbildningsmodeller. Men detta måste ske inom ramen för nya inriktningar, med nya medel och förändrade pedagogiska metoder. Negativa erfarenheter av utbildningsmodeller som allt för ensidigt fokuserar på snäva yrkesfärdigheter, alternativt helt bortser från betydelsen av utbildningens förankring i arbetslivet, talar för att gymnasieutbildningen även fortsättningsvis bör stå på två ben: Den ska erbjuda såväl arbetslivsrelaterade kunskaper som allmänteoretisk bredd.

---

¹³⁶ D. Stern & D. A. Wagner, a.a., i D. Stern & D. A. Wagner, (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.

I flera länder går reformerna på utbildningsområdet i denna riktning. I USA och Storbritannien har det under de senaste tio åren funnits strävanden att bredda utbildningsutbudet på sekundär nivå och få mer av bransch- och arbetslivsorienterad utbildning. I Tyskland har det pågått diskussioner under en längre tid om behovet av att bredda lärlingsutbildningen. Det blir också allt vanligare att elever kombinerar lärlingsutbildningen med en teoretisk examen på gymnasienivå. Strävandena i dessa länder, inklusive Sverige, måste ses som ett uttryck för de krav som arbetskraften antas möta, både i omställningsförmåga och lärandekapacitet. Om morgondagens arbetsliv präglas av den lärande organisationen måste utbildningen ge både verktyg för nytt lärande liksom insikter i de villkor för sysselsättning och lärande som erbjuds i arbetslivet. I detta perspektiv är Gymnasiekommittén förslag att arbetsplatsförlagd utbildning (APU) i framtiden ska omfatta alla utbildningar i den svenska gymnasieskolan ett steg i rätt riktning. Även elever som följer studieförberedande utbildningar bör få insyn i de arbetslivsvillkor som de förr eller senare kommer att konfronteras med.

9.4 Frågor för framtida forskning

Avslutningsvis bör det återigen understrykas att det återstår många vita fläckar i våra kunskaper om utbildningens och utbildningsmodellernas betydelse för övergången mellan skola och arbetsliv. Den komparativt och historiskt inriktade forskningen på detta område är fortfarande i sin linda. En viktig uppgift framöver blir att kartlägga inte bara arbetslösheten utan inaktiviteten i yngre åldrar. Höga inaktivitetskvoter kan uppfattas som ett mått på utbildningsorganisationens ineffektivitet. En annan viktig uppgift blir att kartlägga den utbildning som sker i arbetslivet. I Sverige liksom i flertalet andra jämförbara länder vet vi avsevärt mycket mer om innehållet och betydelsen av den utbildning som sker i skolans regi. En tredje uppgift, som ligger en ekonomisk-historiker varmt om hjärtat, är att spåra sambandet mellan strukturförändringar i ekonomin, å ena sidan, och de förändrade kvalifikationskraven å andra sidan. Den sistnämnda uppgiften är naturligtvis lika storslagen som svår, men likafullt nödvändig.

Mycket talar för att en intensiv omvandling av ekonomin sedan 1970-talet har skapat helt nya villkor för ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Reformen av utbildningen på sekundär nivå har inte varit tillräckliga för att kompensera för ökade krav på erfarenhet vid sidan av de kunskaper och färdigheter som skolan erbjuder. Samtidigt visar inte minst den svenska forsk-

ningen att det fortfarande råder stor osäkerhet om karaktären på de nya krav som ställs. Har kunskapskraven i arbetslivet ökat – eller är det bara en schablonbild? Den frågan återstår tills vidare att besvara.

Källor och referenser

- Abramowitz, M., *Tankar om tillväxt*, Stockholm 1995.
- Acemoglu, D., & Pischke, J.-S., "Beyond Becker: Training in Imperfect Labour Markets", i *The Economic Journal*, February 1999.
- Agell, J., & Bennmarker, H., *Wage policy and endogenous wage rigidity: a representative view from the inside*, IFAU Working Paper 2002:12.
- Agell, J., "En annorlunda guide till arbetsmarknadens institutioner", i *Ekonomisk debatt*, nr 3 2001.
- Agell, J., "Benefits from Rigid Labour Markets", i *The Economic Journal*, February 1999.
- Arbetsmarknadsstatistik januari 2003*. Analysenheten, Näringsdepartementet.
- Arnell Gustafsson, U., "Från utbildning till arbete. Problem och institutionella lösningar", i Hagström, T., (red), *Ungdomar i övergångsåldern – handlingsutrymme och rationalitet på väg in i arbetslivet*, Lund 2000.
- Baker, D., Glyn, A., Howell, D., & Schmitt, J., *Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence*, CEPA Working Paper November 2002.
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning. Jämförelsetal för huvudmän*, del 1. Skolverket 2001.
- Barro, R. J., "Economic Growth in a Cross Section of Countries", i *The Quarterly Journal of Economics*, 1991.
- Becker, G., *Human Capital. A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, Chicago 1983.
- Beiming, R., *Arbetsmarknad och arbetsmarknadspolitik i USA. En beskrivning november 2002*, Svenska ambassaden i Washington (opublicerad rapport).
- Blanchflower, D. G., "Youth Labor Markets in 23 Countries: A Comparison Using Micro Data", i Stern, D., & Wagner, D. A., (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.
- Blank, R. B., "Fighting Poverty: Lessons from Recent U.S. History", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 2 2000.
- Blau, F. D., "Trends in the Well-Being of American Women, 1970-1995", i *Journal of Economic Literature*, March 1998.
- Blomskog, S., & Schröder, L., "Vilka ungdomar blir arbetslösa?", i Gullberg, A., & Börjeson, M., (red.), *I vuxenlivets väntrum*, Umeå 1999.
- Boeri, T., Brugiavini, A., & Calmfors, L., (eds.), *The Role of Unions in the Twenty-First Century*, Oxford 2001.

- Brown, C., Reich, M., & Stern, D., "Becoming a high-performance work organization: the role of security, employee involvement and training", i *The Journal of Human Resource Management*, No 2 1993.
- Börjeson, M., "Vad innebar 1990-talet för ungdomars livsvillkor?", i SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*.
- Crouch, C., & Streeck, W., *Political Economy of Modern Capitalism. Mapping Convergence and Diversity*, London 2000.
- Crouch, C., Finegold, D., & Sako, D., *Are Skills the Answer? The Political Economy of Skill Creation in Advanced Industrial Countries*, Oxford 1999.
- Doeringer, B., & Piore, M. J., *Internal Labour Markets and Manpower Analysis*, Lexington 1980.
- DS 2002:30 *Arbetskraftsutbudet och välfärden – aktuell politik och framtida utmaningar*, Näringsdepartementet.
- DS 2002:47 *Kompetensförsörjning på arbetsmarknaden. Strategiska utvecklingstendenser*, Näringsdepartementet.
- Easterlin, R. A., "Why Isn't the Whole World Developed?", i *The Journal of Economic History*, No. 1 1980.
- Education at a Glance*, OECD 1995.
- Education at a Glance*, OECD 1998.
- Education at a Glance*, OECD 2001.
- Education at a Glance*, OECD 2002.
- Efter skolan*, Skolverkets rapport nr 223, Stockholm 2002.
- Ekström, E., & Murray, Å., "Young Adults With no Further Education and Training and the Swedish Labour Market 1970s-1990s", i *European Journal of Education*, No. 3 2002.
- Employment in Europe 2002. Recent trends and prospects*, European Commission 2002.
- Employment Outlook 1992*, OECD.
- Employment Outlook 1998*, OECD.
- Employment Outlook 1999*, OECD.
- Employment Outlook 2002*, OECD.
- En studie om arbetsgivares svårigheter att rekrytera kvalificerade medarbetare*, Svenskt Näringsliv, november 2002.
- Estevez-Abe, M., Ivesen, T., & Soskice, D., "Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State", i Hall, P. A., & Soskice, D., (eds.), *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundation of Comparative Advantage*, Oxford 2001.

- Final Report to DGXII of the European Commission on the NEWSKILLS Programme of Research. *Low Skills: A Problem of Europe*. [Http://improving-ser.sti.jrc.it/default/](http://improving-ser.sti.jrc.it/default/).
- Finegold, D., & Soskice, D., "The Failure of Training in Britain: Analysis and Prescription", i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1988,
- Freeman, R. B., "The Youth Job Market Problem at Y2k", i *Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.
- Gallie, D., & Paugam, S., (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*, Oxford 2000.
- Goldin, C., & Katz, L. F., "The Legacy of U.S. Educational Leadership. Notes on Distribution and Economic Growth in the 20th Century", i *American Economic Review*, Papers and Proceedings, May 2001.
- Goldin, C., "The Human Capital Century and American Leadership: Virtues of the Past", i *Journal of Economic History*, June 2001.
- Gymnasieskolans utbud av studievägar*. Dir 2000:35 (beslutade av regeringen 4 maj 2000).
- Heinz, W. R., "Transition to Employment in a Cross-National Perspective", i Heinz, W. R., (ed.), *From Education to Work. Cross-National Perspectives*, Cambridge 1999.
- Historical Statistics 1970-2000*, OECD, 2001.
- Holmlund, B., "Summaries", i *Labour Market Policy and Job Creation. Swedish and U.S. Experiences*, Stockholm 1997.
- Hughes, K. L., Bailey, T. R., & Mechur, M. J., *School-to-Work: Making a Difference in Education. A Research Report to America*, Columbia University 2001.
- Implementing the OECD Jobs Strategy: Member Countries' Experience*, OECD 1997.
- Individuell studiegång i gymnasieskolan*, opublicerat arbetsmaterial från Gymnasiekommittén 2000.
- Juhn, C., "Wage Inequality and Demand for Skill. Evidence from Five Decades", i *Industrial & Labor Relations Review*, No. 3 1999.
- Juhn, C., "Decline of Male Labor Market Participation: The Role of Declining Market Opportunities", i *The Quarterly Journal of Economics*, February 1992.
- Juhn, C., Murphy, K. M., & Pierce, B., "Wage Inequality and the Rise in Returns of Skill", i *Journal of Political Economy*, No. 3 1993.

- Juhn, C., Murphy, K. M., & Topel, R. H., *Why has the Natural Rate of Unemployment Increased over time?*, Brooking Papers on Economic Activity, Volume 1991, Issue 2.
- Kern, H., & Schumann, M., "New Concepts of Production in West German Plants", i Katzenstein, P. J., (ed.), *Industry and Politics in West Germany. Toward the third Republic*, Cornell University Press, 1989.
- le Grand, C., Szulkin, R., & Thålin, M., "Har jobben blivit mer kvalificerade? Kvalifikationskravens förändringar i Sverige under tre decennier", i Abrahamsson, K., m.fl., (red.), *Utbildning, kompetens och arbete*, Lund 2002.
- Lindell, M., & Johansson, J., "Den svenska yrkesutbildningen – ett spänningsfält mellan skola och näringsliv", i Abrahamsson, K., m.fl., (red.), *Utbildning kompetens och arbete*, Lund 2002.
- Lundahl, L., *Efter svensk modell: LO, SAF och utbildningspolitiken 1944-1990*, Umeå 1997.
- Lundborg, P., "Vilka förlorade jobbet under 1990-talet?", i SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*.
- Lundh, C., Bennich-Björkman, L., Ohlsson, R., Pedersen, P. J., & Rooth, D.-O., *Arbete? Var god dröj! Invandrare i Välfärdssamhället*, SNS välfärds-politiska råd, Stockholm 2002.
- Lynél, A., "Företagens nya kompetensmarknad", i Abrahamsson, K., m.fl., (red.), *Utbildning, kompetens och arbete*, Lund 2002.
- Magnusson, L., *Den tredje industriella revolutionen – och den svenska arbetsmarknaden*, Stockholm 2000.
- Mellander, E., *The Multi-Dimensional Nature of Labor Demand and Skill-Biased Technical Change*, IFAU Working Paper 1999:9.
- Miller Idriss, C., "Challange and Change in the German Vocational System since 1990", i *Oxford Review of Education*, No. 4, 2002.
- Mroz, T. A., & Savage, T. H., *The Long-Term Effects of Youth Unemployment*, Employment Policies Institute, New York, October 2001.
- Murray, M., *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985*, Göteborg 1988.
- Murray, Å., & Skarlind, A., *Ungdomar med och utan gymnasieutbildning på 1990-talets arbetsmarknad*. Lärarhögskolan i Stockholm, 2002 (stencil, IFAU).
- Murray, Å., "Changes in the Labour Market for Young Adults without Further Education and Training", i *Journal of Education and Work*, No. 3 2000.

- Müller, W., Steinmann, S., & Ell, R., "Education and Labour—Market Entry in Germany", i Shavit, Y., & Müller, W., (eds.), *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*, Oxford 1998.
- Nickell, S., "Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 3 1997.
- Nilsson, L., *Den svenska yrkesutbildningen i ett nutidshistoriskt perspektiv*, Göteborg 1981
- O'Higgins, N., *Youth Unemployment and Employment Policy. A Global Perspective*, Geneva 2001.
- OECD Table A13.2. Differences in Earnings Between Women and Men. [Http://www.oecd.org/els/education/eag2002/](http://www.oecd.org/els/education/eag2002/).
- OECD. Annex 3, [Http://www.oecd.org/els/education/eag2002/](http://www.oecd.org/els/education/eag2002/).
- Ohlsson, R., & Olofsson, J., *Arbetslöshetens dilemma. Motsättningar och samförstånd i svensk arbetslöshetsdebatt under tvåhundra år*, Stockholm 1998.
- Okun, A., *Prices and Quantities. A Macroeconomic Analysis*, Washington 1981.
- Olofsson, J., "Partsorganisationerna och industrins yrkesutbildning 1918-1971 – en svensk modell för central trepartssamverkan", i *Scandia*, nr 1 2001.
- Oscarsson, E., & Grannas, D., "Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad", i Abrahamsson, K., m. fl., (red.), *Utbildning, kompetens och arbete*, Lund 2002.
- Pathways and Participation in Vocational and Technical Education and Training*, OECD, Paris 1998.
- Payne, J., "Recent Changes in School-to-Work Transition in England and Wales", i Stern, D., & Wagner, D. A., *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.
- Preparing Youth for the 21st Century. The Transition from Education to the Labour Market*, OECD 1999.
- Regini, M., "The Dilemmas of Labour Market Regulation", i Esping-Andersen, G., & Regini, M., (eds.), *Why Deregulate Labour Markets?*, Oxford 2000.
- Rosenbaum, J. E., "Preconditions for Effective School-Work Linkages in the United States", i Stern, D., & Wagner, D. A., (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.
- Ryan, P., "The School-to-Work Transition", i *Journal of Economic Literature*, March 2001.

- SCB, *Tema Utbildning: Ungdomars verksamhet*, nr 1 maj 2000.
- Scherer, F. M., *New Perspectives on Economic Growth and Technological Innovation*, Washington 1999.
- Schmitt, J., & Wadsworth, J., *Is the OECD Jobs Strategy Behind US and British Employment and Unemployment Success in the 1990s?*, CEPA Working Paper April 2002.
- Schröder, L., *Från springpojke till fullgod arbetare – om bakgrunden till 1930-talets ungdomsreservarbete*, Uppsala Papers in Economic History, Research report no. 27, Uppsala 1991.
- Schröder, L., *Ungdomars etablering på arbetsmarknaden – från femtiotal till nittiotal*, Arbetsmarknadsdepartementet 1995.
- Schröder, L., *Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv*, IFAU Forskningsrapport 2000:4.
- Shavit, Y., & Müller, W., (eds.), *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*, Oxford 1998.
- Siebert, H., "Labor Market Rigidities: At the Root of Unemployment in Europe", i *Journal of Economic Perspectives*, No. 3 1997.
- Singh, A., "Skills and International Competitiveness", i *International Labour Review*, No. 2 1994.
- Soskice, D., "Openness and Diversity in Transatlantic Economic Relations", i Eichengreen, B., (ed.), *Transatlantic Economic Relations in the Post-Cold War Era*, New York 1998.
- Soskice, D., "Social Skills from Mass Higher Education: Rethinking the Company-Based Initial Training Paradigm", i *Oxford Review of Economic Policy*, No. 3 1993.
- SOU 1999:119 *Utvärderingen av KY* (Jan Johansson m.fl.).
- SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*.
- SOU 2001:79 *Bokslut över välfärden*.
- SOU 2002:120 *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan*.
- Stern, D., & Wagner, D. A., "School-to-Work Policies in industrialized Countries and Responses to Push and Pull", i Stern, D., & Wagner, D. A., (eds.), *International Perspectives on the School-to-Work Transition*, New Jersey 1999.
- Streeck, W., "On Institutional Conditions of Diversified Quality Production", i Matzner, E., & Streeck, W., (eds.), *Beyond Keynesianism. The Socio-Economics of Production and Full Employment*, Worcester 1991.

- Streeck, W., "Skills and the Limits of Neo-Liberalism: The Enterprise of the Future as a Place of Learning", i *Work, Employment & Society*, No. 1 1989.
- Streeck, W., Hilbert, J., van Kevelaer, K.-H., Maier, F., & Weber, H., *The Role of the Social Partners in Vocational Training and Further Training in the Federal Republic of Germany*, WZB Discussion Papers, October 1987.
- Sverige på rätt väg*, Bilaga 3 till LU 1999.
- The OECD Jobs Study. Evidence and Explanations*, OECD, 1994.
- The Public Employment Service in the United States*, OECD, 1999.
- Thelen, K., "The Rise of Nonliberal Training Regimes", i Streeck, W., & Yamamura, K., (eds.), *The Origins of Nonliberal Capitalism. Germany and Japan in Comparison*, London 2001.
- Under- och överutbildning på 2000-talets arbetsmarknad*, Institutet för tillväxtpolitiska studier, Stockholm 2001.
- Wards, T., *The Construction of an Index of Labour Market Adaptability for EU Member States*, European Commission, October 2001.
- Yrkesutbildning i ett mer långsiktigt perspektiv. En diskussionspromemoria*, Utbildningsdepartementet, Stockholm 1989.
- Åberg, R., & Nordenmark, M., "Arbetslöshet och levnadsvillkor under 1990-talets krisår", i SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar. Arbetsmarknad, demografi och segregation*.
- Åberg, R., *Balansen mellan arbetskraftens utbildningsnivå och jobbens kvalifikationskrav – ett struktur- eller konjunkturproblem?* DS 1999:58, bilaga 2.

IFAU:s publikationsserier – senast utgivna

Rapport

- 2003:1** Mörk Eva ”De arbetsmarknadspolitiska programmens effekt på den kommunala skolan”
- 2003:2** Runeson Caroline & Anders Bergeskog ”Arbetsmarknadspolitisk översikt 2000”
- 2003:3** Runeson Caroline & Anders Bergeskog ”Arbetsmarknadspolitisk översikt 2001”
- 2003:4** Calleman Catharina ”Invandrarna, skyddet för anställningen och diskrimineringslagstiftningen”
- 2003:5** Rooth Dan-Olof & Olof Åslund ”Spelar när och var någon roll? Arbetsmarknadsläget betydelse för invandrades inkomster”
- 2003:6** Forslund Anders & Bertil Holmlund ”Arbetslöshet och arbetsmarknadspolitik”
- 2003:7** Fröberg Daniela, Linus Lindqvist, Laura Larsson, Oskar Nordström Skans & Susanne Ackum Agell ”Friåret ur ett arbetsmarknadsperspektiv – delrapport 1”
- 2003:8** Olofsson Jonas ”Grundläggande yrkesutbildning och övergången skola arbetsliv – en jämförelse mellan olika utbildningsmodeller”

Working Paper

- 2003:1** Fredriksson Peter & Per Johansson “Program evaluation and random program starts”
- 2003:2** Mörk Eva “The impact of active labor market programs on municipal services”
- 2003:3** Fredriksson Peter & Per Johansson “Employment, mobility, and active labor market programs”
- 2003:4** Heckman James & Salvador Navarro-Lozano “Using matching, instrumental variables and control functions to estimate economic choice models”
- 2003:5** Fredriksson Peter & Bertil Holmlund “Improving incentives in unemployment insurance: A review of recent research”
- 2003:6** Lindgren Urban & Olle Westerlund “Labour market programmes and geographical mobility: migration and commuting among programme participants and openly unemployed”
- 2003:7** Åslund Olof & Dan-Olof Rooth “Do when and where matter? Initial labor market conditions and immigrant earnings”

2003:8 Håkansson Christina, Satu Johanson & Erik Mellander “Employer-sponsored training in stabilisation and growth policy perspectives”

Dissertation Series

2002:1 Larsson Laura “Evaluating social programs: active labor market policies and social insurance”

2002:2 Nordström Skans Oskar “Labour market effects of working time reductions and demographic changes”

2002:3 Sianesi Barbara “Essays on the evaluation of social programmes and educational qualifications”

2002:4 Eriksson Stefan “The persistence of unemployment: Does competition between employed and unemployed job applicants matter?”